

ПРИЛОГ
СВЕТЛИ ЛИКОВИ
НАШЕ БРИГАДЕ

НАРОДНИ ХЕРОЈИ

НАРОДНИ ХЕРОЈ ЖИВКО ЉУЈИЋ

Рођен је 1923. године у Новој Варош. У СКОЈ је примљен половном, а у КПЈ децембра 1941. године. У партизанима је пошао чим је формирана Златарска чета у септембру 1941. Од самог почетка је испољио изузетну храброст и велику одговорност, па је убрзо изабран за десетара. После кратког времена је водник, заменик командира и командир чете. Још приликом борбе са четницима у Акмачићима, Живко је направио велики подвиг кад се привукао изади у којој су били четници и убацио неколико бомби. Четници су разбијени, а заробљено је 75. Од тала је Живко у свакој акцији направио неки подвиг са својом четом или сам.

Народни херој Живко Љујић

Због изузетног личног јунаштва и одличног руковођења са четом, у име Главног штаба за Саниак командит Волођа и заменик комесара Воја Лековић су 19. маја 1942. године предложили Врховном штабу партизанске и добровољачке војске да се Живко Љујић прогласи за народног хероја Југославије. У том предлогу, између осталог, пише:

»У иизу акција које смо водили и у којима је учествовао иаш II златарски батал>он, сваком приликом, нарочито се истицао командир 3. чете друг Живко Љујић. Не само да је његова чета лејствовала као целина, него је друг Живко пример херојства и иајвећи прегалац свакога рада. Аруг Живко је свуда први иако је релативио млад (20 година). У борби коју смо водили у Рутошима, био је водник и са својим водом је заробно читаву штабску архиву четничког одреда и два сандука муниције, као и другог ратног материјала. У борби коју смо водили са четничким бандама у Заборку, распоредио је чету, разбно баиде које су се дале у паничио бекство, али друг Живко се са 1. десетином дао у нотеру јурећи банде све док им нису отели пушкомитраљез.

У марту месецу, када су Италијани покушали испад из Пљеваља према Чемерну, иајбоље је дејствовала Живкова чета, коју је Живко мајсторски пребацивао са положаја на положај и бочно тукао окупатора, истичући са својом личном храброшћу. У другом покушају када је окупатор напао већим снагама према Чемерну, оиет се нстакла његова чета, којом приликом је извршила јуриш на окупатора. Пред четом је јуришао Живко, када су омладинци партизанн његове чете, гушајући се са италијанским војницима прогнали окупаторе бацајући се каменем на њих. Најбољи међу њима био је друг Живко. У последњој борби коју смо водили 16. овог месеца на Каменој Гори, Живкова чета је опет извршила јуриш. Пред четом је јуришао Живко држећи у једној руци пиштољ а у другој каму. Својим упадом у чегничке редове изазвали су пометњу и направили глжву \ којој је Живко убијајући пиштољем и бацпвши бомбу лично лнквидирао 5 бандита а његова чета је отела 1 тешки митраљез и убила више банднта.

То су само изразити примерн нашег младог хероја, иначе у свим акцијама увек најбољн и заиста херој, зато Живка иредлажемо и молимо вас да га прогласите за народног хероја. Мислимо да он то заслужује и да ће сачуваги то највеће војннчко звање».

Након одступања партнзанских снага из Санцака, Живко ступа у Трећу пролетерску санцачку бригаду на

дан њеног формирања. Он је именован за командира 1. чете Првог (Златарског) батаљона. У првом већем окршају, као пролетер, прави изузетан подвиг када се са четом бацају усташама у Прозору за леђа и тако доприноси да се њихови ровови у сред лана на јуриш заузму уз минималне губитке. Заузимање тих ровова је пресудно утицало за општи распад усташке одбране и њихов пораз на Прозору 13. јула 1942. године.

После доласка бригаде у рејон Шујнца-Малован, Живкова чета унорно и крваво брани пут за Шујице, те бива опкољена од усташа. Живко је успио да извуче чету, али је као њен последњи борац у заштитници тешко рањен. Успио је да се увуче у жбун и ту исквари и умре. Његови посмртни остаци пронађени су тек након 15 година. За народног хероја проглашен је 20. 12. 1951. године.

Ралиш МУСИћ

МИЛОСАВ СТИКОВИЋ

Народни херој Милосав Стиковић је рођен 23. 6. 1914. године у селу Тоци - Пријспоље. После завршетка основне школе пошао је у гимназију, коју је похађао у Пријеполу, Плевљима и Ужицу. Био је одличан ученик, па се уписао на Правни факултет у Београду. Партијска организација на Правном факултету је прихватила Милосава не само као доброг студента већ и као напредног омладинца, који се истицао радом у Уједињеној омладини Југославије. На факултету се сближио са Рифатом Ђековићем и другим комунистима. Учествовао је у акцијама које је партијска организација факултета организовала. Због тога је често затваран и од полиције мучитан. Само у 1938. години био је два пута хапшен и одлеђао је преко 45 дана у затвору.

*Народни херој
Милосав Стиковић*

Након завршетка факултета отишао је на одслужење војног рока у Школи за резервне официре, коју је успешно завршио и стекао солидно војно знање. После за-

вршетка војне школе покушао је да се запосли, а и као апострофрани комуниста није нигде могао наћи запослење. Зато је принуђен да ради као физички радник. Упоредо је уписао студije на економском факултету.

После капитулације Југославије 1941. године, непрекидно је у контакту са Лзубишом Миодраговићем, Велнбором Љујићем и другим комунистима. Он их свесрдно помаже у раду. У устанку је у првим редовима, те му Партија поверава дужност заменика командира прве партизанске чете у милешевском срезу. Као човек изузетних квалитета и храбрости, брзо је код бораца стекао велики углед. У свакој борби је испољио изузетну храброст, хладнокрвност и вештину. Зато је примљен у КПЈ, у којој му је било место још пре рата.

Када су партизанске јединице напустиле Санџак крајем маја 1942. године, Партија оставља Милосава као искључног борца и партијског радника на терену у непријатељској позадини. Под најтежим условима, под сталним четничким хајкама и потерама, живио је пуну годину дана и одолевао свим замкама и потешкоћама. То је био период нагловечанских физичких и исцрпљујућих напора које је Милосав јуначки и паметно савлађивао. Његово јунаштво, бистрина и стрпљење позитивно су деловали на остале герилце и народ.

Цела његова породица је изузетно сурово прогоњена од четника и окупатора. Два брата су му погинула у партизанима, али никакве жртве ни прогон породице нису могли сломити његов морал и веру у победу. Напротив, он улаже и даље све снаге да у народу развије свест о потреби борбе против окупатора и његових помагача, за братство и јединство, за нову власт.

У мају 1943. године, кад је Трећа пролегерска (санџачка) бригада дошла из Босне у Санџак, Милосав ступа у њен Први батаљон. Са батаљоном учествује у крвавим борбама у току V офанзиве преко Санџака, Црне Горе и Сутјеске. У свим борбама је пример јунаштва и самопожртвовања.

При повратку са Сутјеске, четници су напали групу коју је он водио и у којој су била два Далматинца, Дра-

гица Парезановић и Деса Ракетић. Многобројни четици су уснели да убију Далматинце и Драгицу и да тешко ране Милосава. Милосав је давао отпор све док није потрошио муницију и лок је имао снаге. Кал је малаксао, исналио је последњи метак у себе, да га четници не би живог заробили. Тако је херојски завршио свој живот у 29. години. Милосав је био шеста жртва из породице Стиковића.

За народног хероја је проглашен 27. 11. 1953.

Бошко ШКРБОВИЋ

КОМАНДАНТ И КОМЕСАР МОМА СТАНОЈЛОВИЋ

Момчила Станојловића Мому упознао сам тек после његовог доласка у Трећу санџачку пролетерску бригаду, за заменика команданта Бригаде, око 8. јуна 1943, дакле, у јеку Пете непријатељске офанзиве. Мома је у Трећу бригаду дошао са дужности команданта Трећег крагујевачког баталјона Прве пролетерске бригаде. Ја сам од марта 1943. био у Трећој бригади, на дужности члана Политодјела, задужен за СКОЈ. И ја сам пре тога био у Првој пролетерској бригади, у њеном Првом црногорском баталјону. Наш Први баталјон и Трећн крагујевачки баталјон имали су посебне, другарске везе, које потичу од заједничког логоровања код села Малована, на крају Купрешког поља, у лето 1942. Од тада смо се ми борци једног и другог баталјона звали »рођацима« и увек смо желели да у борбама и на логоровањима будемо заједно.

*Народни херој
Мома Станојловић*

Пре доласка у Трећу санџачку бригаду Мому сам познавао само из виђења. Он је у »рођачком« баталјону био једно време политички комесар баталјона, а затим командант баталјона. Био је ваздухопловни официр у краљевској југословенској војсци. До рата је био симпатизер

Партије. Још у лето 1941. ступно је у Крагујевачки партизански одред. Убрзо је постао и члан Партије. У Крагујевачком партизанском одреду, Мома је био најпре борац да би убрзо постао командир чете, па командант батаљона.

У РЧДоме, 21. децембра 1941, кад је пред Титом, врховним командантом партизанских одреда Југославије и секретаром ЦК КПЈ, постројена Прва пролетерска бригада, управо формирана, Мома Стаиојловић је био командир чете у Трећем крагујевачком батаљону.

Сећам се, колико смо се ми црногорски партизани, који смо учествовали у нападима на Пљевља, 1. децембра 1941. године, радовали што ћемо бити са србијанским партизанима у Првој пролетерској бригади. У Црној Гори је у народу владало осјећање рођаштва према Србијанцима, јер нема, ваљда, ни једног црногорског братства из којег се неко није одселио у Србију. у 18. или 19. веку. За Црногорце, на оскудној и неродној земљи, излаз је био у иселавану у плодну и иедовољно насељену Србију. Из неких крајева Црне Горе, па и из мојег, ишли су људи да се боре под Карађорђевићима у Србији. Култ Карађорђа и Србије уздигао је највише Његош, својом посвећеношћу у »Горском вијенцу«.

Било је, дакле, много разлога да се обрадујем Момавом доласку у Трећу санџачку бригаду. Брзо смо се спријатељили, као »рођаци« из Прве пролетерске бригаде.

Мома је био висок, плавих, пунтомих очију, из којих је зрачила доброга и племенитост; остављао је утисак да није стамене кондиције.

Десетог јуна 1943. ујутру, Мому сам нашао код прозорног моста на Пивни, на мјесту Крушево. Мома је издао наређења двама батаљонима Треће санџачке бригаде за иенање уз стрмни кањон Пиве, а затим смо нас двојица пошли убрзаним ритмом ка Вучеву. Успут смо пролазили поред уморних бораца, живих лешева - тифусара и многобројних правих људских и коњских лешева у распадању. Пролазили смо поред испијених рањеника - како

миле стопу по стопу. Наилазили смо на стравичне призоре: изгладнели тифусари, навалили на коњске лешеве који су се готово распали не би ли утолили глад. Једни једу то »месо«, други га пеку на жару, а трећи стављају комаде у ипове.

- Невоља и спуштање људи испод људског нивоа - сећам се да је Мома изговорио плачним гласом.

Глад је гора од куге и колере! Глад је усмртила стопне тифусара у петој непријатељској офанзиви. Било је међу њима највише Банијаца.

На врху кањона, негде испред подне, наишли смо на Ивана Милутиновића, члана партизанског Врховног штаба и Политбироа ЦК КПЈ. Ујутру сам га мимоишао на крају мостића на Пивни.

- Брже! - престано је говорио борцима који су прелазили мост; бојао се да немачки авиони не сруше мост.

И Мома и ја знали смо да је тај мршави човек средњег раста, у тегет униформи, Иван Милутиновић. Али, он нас није познавао. Кад смо му се сасвим приближили, упитао је:

- Која бригада?

Кад смо му одговорили, рекао је:

- Лијево! - Милутиновић је стајао наслоњен уз један камен. Мома је требао да пронађе команданта Треће дивизије Саву Ковачевића, да би примио »адатак за два батаљона Треће саничке бригаде, који су се пели уз кањон Пиве. Командант бригаде Велимир Јакић био је тешко болестан.

Док смо се пели уз кањон Пиве, само смо слушао еха експлозија авионских бомби и артиљеријских граната, али кад смо избили на Вучево ушће су нам биле престано изложене звуцима блиске митраљеске, бацачке и артиљеријске ватре, непрестаног зујања авионских мотора и потмуле тутњава из правца Сутјеске.

У маленој ушћу десетак метара од пута нашли смо Саву Ковачевића. Са њим је био Милован Билас, члан Врховног штаба и Политбироа.

Мома је стао пред Саву, оштро војнички поздравио (стиснута десна песница и слепочници) и рапортирао:

- Мома Станојловић, заменик команданта Треће саничке пролетерске бригаде јавља се за задатак. Два батаљона ће ускоро избити на Вучево, а друга два су на десној обали Пиве.

- Добро! - рекао је Сава и поздравио се са Момом. Мома се затим издружио са Биласом.

- Друг је из Политодјела наше бригаде - представи ме Мома.

Затим сам се и ја поздравио са Савом и Биласом.

Сава је имао на себи доламицу од италијанског шињела, зарозане чизме, утегнут онасач, са револвером »маузер« на лијевој страни. Крупан човјек, плећат, плавих очију, одлучног и питомог погледа.

Сава је на карти показао Моми наше и немачко-усташке положаје на Вучеву. Детаљно је објаснио шта очекује од батаљона наше бригаде. На крају је упитао Мому:

- Јеси ли разумио?

- Разумео сам, друже команданте! - рекао је отресито Мома и поново издружио.

Мома је упитао Саву да ли имају снега, јер умиремо од жеђи. Све од Пиве нисмо квасили уста.

- Има, има! - рекао је Сава, и наредио једном куриру да донесе једну грудву.

- Сједите! - рекао нам је Сава, показујући на два камена

Пошто нам је курир донео по једну грудву снега, поздравили смо се са Савом и пошлн у сусрет нашим батаљонима.

Сава је оставио на Мому изванредан утисак, као командант дивизије и познавалац војне материје.

Разговарајући успут, били смо сагласни да је част бити под командом толико прослављеног хероја, какав је био Сава али смо и један и други туговали за својом Првом пролетерском бригадом.

Једанаестог јуна увече онет сам био заједно са Момом, у једној вртачи, испод Маглића. У њој су били заједно штабови и политодјели Треће-саничке и Пете црногорске бригаде. Чтав дан је вођена жестока борба са Немцима и усташама, прса у прса.

Сутралан смо нсо дан бнлн на окупу - Штаб наше бригаде и Политодјел. Увече смо се спуштали ка Сутјесци. Мому сам још једном, и на жалост последњи пут, срео 13. јуна у зору, на десној обали Сутјеске, непосредно пред гажен^е Сутјеске.

Трнаестн јун 1943. је, зацело, најтрагнчнји дан V нашој народноослободнлачкој борби и социјалистичкој револуцији. Тога дана је ногинуло на Сутјесци више бораца него било којег другог дана у гоку нашег НОР-а. Херојски је пао на челу Треће дивизије Сава Ковачевић. Тог дана је јуначки погинуо и Мома.

Мома је, ето, био у Трећој санцачкој пролетерској бршади свега неделу дана. Одвећ кратко да би упознао луде и онн њега. Ипак, и за тих неколико дана успео је да покаже своје врлине: човекољубље, личну храброст и војничко знање.

Мома је био од лета 1942. годнне политички комесар бата\она. Био је то ва\да једниствен случај у целој партизанској војсци да један активнн официр буде политичкн комесар. Али, то је доказ колико је био политичкн уздигнут Мома Станојловић. У Трећем крагујевачком баталону, уз то, сваки другн борац је био члан Партије, а сви остали су били симпатизери КПЈ. Кад је Мома био комесар батал\она, комаилант је био Раја Недел\ковић, студент, предратни члан КПЈ. Тада се, сјећам се, говорило ла би Мома н Раја могли размијенити своје функције. Поткрај 1942. Раја је отишао у Политод\јел V црногорске бригаде, а Мома је постао командант Трећег крагујевачког батаљона

О Момној личној храбрости говори и ова анегдога, коју ми је испрнчао Драгн Миленковић. У лето 1942. после неуспешног напада на усгашко легло Бугојно, повлачили су се батал\они Прве пролетерске бригаде, праћени жестоком усташком ватром. Олово н челик засинали су пролетерску колону. На зачелу је била чета у којој је командир био Драги Миленковић. Са том четом, међу последњима, прегазио је Врбас и Мома, командир чете која је раније прешла Врбас. У једном моменту Драгн је приметио да нема Моме.

- Иле ли Мома? - послао је питање низ колону.
- Не нде!

Забринут Драги је послао патролу да види шта је било са њим, очекујући најгоре: да је Мома погинуо.

Ипак, после извесног времена појавили су се и Мома и патрола.

- Где си био, Момо?
- Прао ноге на Врбасу.
- Прао ноге - срећ усташке ватре!?
- Кад су биле прљаве...

Мома је, са Савом Бурићем, био један од најомиљенијих људи у Првој пролетерској бригади. Не зна се шта је код Моме било израженије: храброст или пријатни, топли, људски однос са сваким борцем. Такав је био и његов »рођак« Саво Бурић. Није чудно што су се команданти два »рођачка« батаљона толико волели и тако присно друговали.

Батрић ЈОВАНОВИћ

ЛИЧНИ КОМУНИСТ И ЧОВЕК ГОША

Драгослав Борђевић Гоша је дошао за руководиоца Политодјела Треће санџачке пролетерске бригаде око 5. јуна 1943. До тада је био у Другој пролетерској бригади. Свега недељу дана радили смо заједно: био сам члан Политодјела, задужен за СКОЈ. Као што је познато, политодјели су били везани директно за ЦК КПЈ.

Недељу дана је кратак период да би се потпуно упознао један човек. Ипак, мислим да сам добро упознао карактер и Гошине личне врлине.

Био је нежног, крхког здравља. Миран, тих, увек одмерен, проциљив, интелигентан, образован марксист-ленињист, до крајности партијан, са најтананијим осећањима за одговорност. Остао ми је у успомени као истински комунист, до краја одан Партији и ствари радничке класе, дисциплинован, строг према себи, скроман преко сваке мере, радан и пожртвован. Једном речју - мало сам у животу сретао таквих и ческих комуниста.

Било је то време пете непријатељске офанзиве. Наша бригада је водила тешке заштитничке борбе. Најтежн је увек био задатак заштитнице, у непријатељској офанзиви. Сви ужасна рага најтеже се доживљавају у заштитни-

*Народни херој
Драгослав Борђевић Гоша*

цн, а ноготову у тако стравичној непријатељској офанзиви каква је била пета, тежа од свих других.

Тих дана смо се Гоша и ја често сретали. У два маха, ифом случаја или луде среће, остали смо живи: бомбе из немачких »штука« пале су на десетак-петнаестак метара од нас, засула нас је земља ситним камењем. Гошни шињел (немачки) био је пробијен са два гелера. Оста\и смо, ииак, неповређени.

Било је ужасно све то доживљавати: пролазити поред лешева Банијаца-тифусара, поред кућа из којих дозивају тифусари у бунилу, још увек под високом температуром, сретали колоне са носилима, на којима су тешки рањеници, а наилазили смо и на познанке из наших бригада, које је требало склонити по кањонима Таре, Пиве и Сушице, са потпуно неизвесним изгледима, јер се очекива\о да ће непријатељ иребискаги сваку стопу...

Ноћу између 9. и 10. јуна 1943, Гоша и ја смо имали задатак да пожурујемо колону рањеника и тифусара - реконвалесцената при спуштању од села Рудине (Планна-Пивска) низ кањон Пиве. Од брзине кретања рањеничко-болесничке колоне зависла је, у великој мери, судбина наше Треће ударне дивизије. Уколико се рањеници и болесници брже пребацују, утолико су мање жртве јединица у заштитници и утолико ће људство бити одморније и спремније за предстојеће борбе у покушајима пробоја из смртоносног немачко-усташког обруча.

Гоша и ја смо, после разговора са Војом Лековићем, замеником комесара наше бригаде, пошли са Рудина пред вече. Упутили смо се путањом која излази на крај Рудина, иде километар-два пивским платоом, а онда се снушта у кањон. Наишли смо одмах на групу тешких рањеника, који су се крета\и на штакама. Застајкнв\и су и често гледали на другу страну Пиве: до ње нема више од два и по километара ваздушне линије, а\и треба\о је савладати кањон дубок преко 4.000 метара. И за две ноге претежак напор. Гоша је покушао да их храбри. Он је то умео тако лепо да чини да је личило на мелем који се ставл\а на подл>ућену рану. Имали су онн кон>е до Рудина, али су их тога ј\тра убиле »штуке«. Један је био Србијанац, други Крајишник, а трећи Црногорац. Покушаће док буду могли на штакама, а кад изнемогну затвориће се у неку пећину; живи неће допасти у немачко-усташке руке.

Несрећни што им не можемо помоћи, продужили смо козјом стазом, изрованом кратерима од немачких бомби.

Убрзо смо наишли на прнзор који нас је дубоко погодио, још више него онај претходни: неколицина тешких рањеника, па носилима, луге се са својим друговима рањеницима - пешанима. Ови први ће се сакрити у неку пећину у кањону. Оставиће им се нешто суве хране и воле. Са њима остаје и једна болничарка. Сви су добили по неколико бомби, а двојица другова ће изнети непокретне рањенике до пећине.

Било се смркло. Ноћ је била велра. Наишли смо на групу рањеника на носилима положених по путу... Њихови носиоци, италијански заробљеници, некуда побегли. Једва смо их пронашли. Вероватно су хтели да се сакрију док не наиђу немачке или њихове јединице. Ја сам им претио револвером, а Гоша ме смиривао, с правом.

Целу боговетну ноћ смо покушавали да убрзамо покрет рањеника.

У расвет смо избили на провизорни мост на реци Пиве. На другој страни је био Иван Милутиновић, члан Политбироа ЦК КПЈ и Врховног штаба. Када смо наишли поред њега, рекао нам је:

- Брже!

Сутралан смо Гоша и ја ишли у Четврти батаљон наше бригаде. Он је имао сасанак са члановима Партије, а ја са скојевцима. Учинили смо то за време кратког препаха између два немачка напада.

Двапестог јуна смо са Штабом наше бригае и другим члановима Полнодјела - Мишом Павићевићем и Мирком Буковићем - били у близини Штаба Треће дивизије, на Драгош-седлу. Саслушали смо гласну команду Саве Ковачевића, лавану нашем артиљерцу, који је испалио последњих неколико фаната на Немце и усташе који су направили напад на делове Пете црногорске бригае, на левој обали Сутјеске. Савин глас чуо је и непријатељ. Рањенике је силно осоколио Сава. Гоша је био усхићен.

Последњи пут сам видео Гошу, кобног 13. јуна, после Савине погибије...

Батрич ЈОВАНОВИЋ

РАДОМИР РАКОЧЕВИЋ

Био је изузетна личност, храбри револуционар, какав се могао одгојити и формирати у предратној КПЈ. Још као дечак осетио је све тешкоће живота у сиромаштву и свакодневној борби за бољи живот и преживљавање.

*Народни херој
Радомир Ракочевић*

Убрзо је уочио да једни живе у изобиљу, а он и другови се злопате радећи код богатих за парче хлеба и бедну намирницу. По природи веома бистар и смео, брзо је схватио којим путем треба да иде са радницима и сиромашном сиротином.

Још 1937. године приступа напредном покрету, дружи се и подржава комунисте. Учествоје у акцијама које КПЈ изводи узна поводом прослава 1. маја, демонстрација против режима и Милана Стојадиновића, исказујући изузетну смелост. Због таквог држања и личног политичког и марксистичког уздицања 1939. постаје члан КПЈ. Од пријема у партију често је курир који преноси важну партијску пошту или прати и илегално пребацује партијске функционере на скривена места. Некада је то радио наоружан и спреман да ступи у борбу са жандармима и полицијом.

Рат га је затекао на Албанском фронту где се истакао као примеран јунак и вешт борац. Кући долази са комплетним наоружањем. Изузетно је активан у припремама за устанак, а у борби за ослобођење Мојковца се посебно истиче. Кад је вршен напад на Бијело Поље, дошла је директива ПК КПЈ за Црну Гору и Боку да се градови не нападају, па су се комунисти повукли. Радомир ту директиву није хтео да послуша, већ је са устаницима и једним бројем комуниста продужио са нападом. Он није могао да се таквој директиви повинује, већ је директиву и оног ко је дао (Милован Билас) најоштрије осудио. Град је заузет и Радомир је био у ираву.

У тешким свакодневним борбама од јесени 1941. до краја маја 1942. Радомир се безброј пута истиче неустрашивошћу и вештином. Тако са Драгољубом Булатовићем хвата четничког стражара, иначе злогласног жандара и бандита. У свакој борби је на челу своје чете и њихове групе која има најтежи задатак. Он је појам јунаштва и смелости на кога се партизани угледају и са којим у борби осећају сигурност и храброст.

Када су Талијани и четници у III офанзиви потиснули партизана са територије Црне Горе и Санџака. Радомир је остављен у четничкој позадини - у герили. У герили су остављени најбољи комунисти да би одржали континуитет деловања КПЈ, политички радили са народом на окупираној територији и ометали деловање четника и Талијана. Радомир је изабран за члана среског комитета КПЈ и за војног руководиоца мојковачке гериле. Под најтежим условима живог у планини и шуми, прогањени хајкама четника и њихових симпатизера, герилци под Радомировом командом су политички деловачи у народу и представљају страх и трепет за четничко руководство и четничке активисте у мојковачкој општини. Целој групи је служио за пример не само по храбрости већ и по карактеру, поштењу и другарству. То се видело кад се парче хлеба, гучица качамака или порција скроба делила на 5-6 делова. Увек је више водио рачуна о другима него о себи, али је био оштар према онима који се тако нису понашали, а комунисти су се тако морали понашати.

V пролеће 1943. ступа у III пролетерску (санџачку) бригаду, где је постављен за командира чете у IV баталјону, Бригаду је захватила V офанзива са свим својим грозотама које је Радомир успешно савлађивао и ауторитивно командовао прекаленим пролетерима. На Сутјесци, кад је команда батаљона изгинула, Радомир преузима остатак батаљона и води у јуриш на Немце из којег се многи нису вратили. После неуспелог пробоја окупља фрупу Мојковчана и пробија се за Санџак и Мојковац.

После доласка у Мојковац, ради максимално на окупљању израђављених и изнемоглих бораца. Храбри их и позива да наставе борбу. У том периоду и четници се организују и покушавају да разоружају и похватају изнемогле и рањене партизане. Четници су се сакупили у Мојковцу да се договоре како да ликвидирају партизане и интернирају њихове породице у италијанске логоре. Радомир је са 2 друга упао на четничку конференцију и упитао их да ли су они звали партизане на предају и хоће ли интернирати партизанске породице. Један од четника је рекао да је то наређење Лукачевића и да се мора спровести. Радомир је из џепа извадио две бомбе и рекао: »Онда рат почиње одмах«. Престрављени четници су одустали од својих захтева.

После окупљања III пролетерске бригаде, Радомир је командир чете коју води V жестоке окршаје око Колашна, Берана, Полице. Кад је Талијанска дивизија »Венеција« прешла на страну НОБ-а, Радомир је био командир почасне чете која је поздрављала генерала Пека Дапчевића и команданта талијанске дивизије. Изабран је за ту дужност не само као војничина, већ и због тога што је могло доћи до сукоба са Талијанима. У борби на Полици његова чета је убила осам, а ранила петнаестак Немаца. Радомир је био на најистуренијем положају.

Због изузетног јунаштва и људских врлина, почетком 1944. године постављен је за команданта Првог (златарског) батаљона Треће пролетерске (санџачке) бригаде. Са својим батаљоном је постигао изузетне успехе широм Саника. Водећи свој батаљон на јуриш на утврђени немачки положај, рањен је, али је наставио јуриш. Немачка

ручна бомба на ивици рова прекинула је његов живот 8. маја 1944. у тридесетој години живота.

Поред личне храбрости и војног талента, Радомир је био изврстан агитатор и масовик. Њега људи нису волели само због неизмерне храбрости, већ и због сагоревања на партијско-политичким задацима, стрпљивости и објашњавању циљева НОБ-е, борбе за социјално ослобођење, братство и јединство свих наших народа.

За беспримерно херојство у борби, самопожртвовање и изузетне успехе проглашен је 13. 7. 1953. године за народног хероја Југославије.

МиОо МИЛИКИћ

ПОЛ ЗАСТАВОМ ТРЕЋЕ ПРОЛЕТЕРСКЕ

У редовима Треће пролетерске саобраћајне бригаде борили су се и народни хероји Рала Милковић, Радоје Љубичић, Јефто Шћепановић Чајо и Војо Тодоровић. Борци наше бригаде се са пијететом сећају тих ливних лудинако су у нашој бригади, стицајем околности, ировели само по 2-3 месеца, неки и мање.

Народни херој Рада Милковић

Народни херој Радоје Љубичић

На дан формирања наше бригаде 5. јуна 1942. у њеном строју се налазила Рада Миљковић, учитељица из Белице код Светозарева. Рада је постављена за руководиоца СКОЈ-а Другог батаљона. Рођена је 1917. године, а у КПЈ је примљена 1940. Своју изузетну активност, под ок-

риљем КПЈ, испољила је знатно раније. Као напредна ом-
ладинка, ливан друг и човек постала је масовнк. Народ
ју је волно и зато што је била добра учитељица.

У устаику је извршавала најтеже партнјске и војнич-
ке задатке. Била је најпоузданији курир између партиј-
ских комитета и партизанских штабова. Провлачила се
између заседа, патрола и разних преирека и стизала да
пренесе директиве, наређења, извештаје. Поред тога, ак-
тивно је радила на организацији жена и омладине, посеб-
но у лепеничком срезу. Неуморно је објашњавала потре-
бу борбе против окупатора и домаћих издајника. Народ
ју је ол мношште звао »Рада генерал«.

У току прве офанзиве учествује у најтежим борбама,
после којих је из Србије дошла у пљеваљски крај. Тако
је доспела у први сгрој наше бригаде. У саставу 2. ба-
таљона учествовала је у свим борбама као добровољац и
испољила изузетно јунаштво. Учествовала је у напалу на
Брадину, Прозор, Шујицу и Ливно. Свуда је била међу
својим скојевцима и на најтежим задацима.

После ослобођења Ливна отишла је у састав Друге
пролетерске бригаде и погинула у селу Урије код Бугој-
на. За кратко време које је провела у нашој бригади ис-
казала је, поред изузетног јунаштва, и велико умеће и
способности као политички и омладински руководилац.
Ње се и данас радо сећају позадински радници и народ
пљеваљског краја, где је радила кратко време као поли-
тички радник.

За народног хероја је проглашена 6. 7. 1953. године.

Радоје Лубичић је дошао у нашу бригаду из Треће
крајинске у којој је био заменик комесара бригаде.
Вршио је дужност заменика комесара бригаде и учество-
вао у борбама око Пљеваља, Бијелог Поља и Пријепоља.
Он је по јунаштву и вештини служно за пример свима.
Био је прекаљени и вешти борац са низом полвига у Пр-
вој пролетерској и Трећој крајинској.

У нашој бригади се сазнало да је он партизан о коме
је писала »Борба« када се привукао талијанској касарни
и убацио неколико бомби унутра. Талијани су са два ка-
миона одвукли мртве и рањене од Радојевих бомби. По-

ред тога, био је изузетно приступачан и дружељубив, па је брзо стекао велики број пријатеља. Као стари и искусни партијско-политички радник постигао је завидне резултате на својој дужности.

Касније је био руководиоца партијског курса у Пријенолу, а су Друга и Прва шумадијска бригада доживеле катастрофалне губитке. Радоје је вештим вођењем својих курсиста и храбрим отпором успео да извуче из обруча све курсисте уз минималне губитке.

После рата је демобилисан и постављен за секретара Окружног комитета КПЈ за Титово Ужице. Два пута је биран у ЦК СКС. Ипак, Радоје није могао без војске, па је на своју молбу упућен у Ратно ваздухопловство. Са невиденим ентузијазмом и љубављу пришао је изучавању интогаже. То је чинио поред редовне дужности комесара ваздухопловне дивизије. После првих самосталних летова на малим и спорним школским авионима, наставио је обуку на борбеним авионима, клипним и млазним. Он је једини пилот који је тако рећи самоук научио да лети млазним авионима. Убрзо је после тога постављен за команданта пука, дивизије и корпуса. Погинуо је управљајући хеликоптером као генерал-потпуковник авијације.

За народног хероја проглашен је 5. 7. 1952.

Јефто Шћефановић Чајо, рођен је 1914. у Загарацу код Титовграда. Правни факултет је завршио у Београду. На факултету је испољио велику активност борећи се за идеје КПЈ и спровођење акција под њеним руководством. Зато је у чланство КПЈ примљен 1935. године.

После завршетка факултета запошљава се у Подгорици, али и даље наставља партијску и револуционарну делатност. Већ 1936. биран је као умешан партијски радник за секретара Окружног комитета КПЈ за Подгорицу и кооптиран у ПК КПЈ за Црну Гору и Боку. Поред тога, ради у неколико комисија ПК и истиче завидне резултате.

У устанку је један од организатора, где се посебно истиче као члан војне комисије при ПК. Та комисија је сјајно организовања прикупљање оружја и стварање ударних група за борбу против окупатора и његових помага-

*Народни херој
Јефто Штeпановић Чајо*

*Народни херој
Војо Тодоровић*

ча. Као истакнути партијски радник извршава многе задатке на терену и у војним јединицама.

У иашу бригаду је дошао на дужност партијског руководиоца, гј. заменика комесара бригаде. Неуморно је радио на развијању и учвршћењу партијске и скојевске организације бригаде и учествовао као у свакој акцији бригаде. Борећи се у првим редовима, тешко је рањен 14. 11. 1943. у крвавој борби на Каћеву. Тада је отишао из наше бригаде на лечење.

После рата је био иа високим партијским функцијама, као то су члан Политбироа ЦК КП Црне Горе, члан Извршног комитета итд. Био је посланик и министар у влади СР Црне Горе.

За народног хероја проглашен је 27. 11. 1953.

Војо Тодоровић рођен је 1912. у Пириерима. Био је дипломирани правник и генерал-пуковник ЈНА. У КПЈ је примљен августа 1941. Војо је припадао генерацији напредних београдских студената. Након завршетка факултета, запослио се у Пореској управи у Великом Градишту, а затим у Подгорици. Завршио је и виши финансијски курс.

Рат га је затекао у Сињу у војној јединици. Са групом официра и око 200 војника водио је борбу против усташа око Чапљине, Стоца и Гацка. После канитулације долази у Подгорницу.

У устанку је командир чете, а затим комесар Црногорског партизанског батаљона. Учествоје у свим акцијама Зетског одреда, а посебно се истиче у борби на Јелином Лубу, где је постигнута сјајна победа над талијанским окупаторима. У Зетском одреду је убрзо постављен на дужност команданта Првог ударног батаљона.

При повлачењу партизанских снага за Босну, Војо је остављен за партијског радника у непријатељској позадини. Био је члан Окружног комитета КПЈ за Подгорницу. Са Блажом Јовановићем одлази у Албанију и помаже развој НОП-а и албанске КП. У петом офанзиву је постављен за команданта батаљона у Пету пролетерску црногорску бригаду. Успешно се пробија кроз обруч на Сутјесци и неуморно ради на попуни своје бригаде после тешких губитака на Сутјесци.

У нашу бригаду дошао је почетком 1944. на дужност команданта бригаде, коју је умешно и храбро вршио. После два месеца је повучен за команданта 9. црногорске бригаде, после чега поново одлази у Албанију, као заменик шефа наше војне мисије.

За народног хероја је проглашен 27. 11. 1953.

На крају морам да истакнем да је непосредно пред Сутјеску у нашу бригаду постављен за комесара бригаде Божо Милетић из Прве пролетерске бригаде. Био је предатни комуниста и у сваком погледу нам је за оно кратко време служио за пример. У пробоју на Сутјесци је тешко рањен, па су га другови под кишом куршума носили. Божо им је наредио да га оставе. Другови су то оубили и он је, да не би погинули, спасавајући њега, испалио себи метак у срце.

Миши МИЛИКИћ Мило

ХЕРОЈИ ТРЕЋЕ ПРОЛЕТЕРСКЕ САИЦАЧКЕ БРИГАДЕ

ЖИВКО ЦУВЕР

РАДОЈЕ КОСТИЋ

ЖАРКО ВИАОВИЋ

ЧЕДОМИР АРУЛОВИЋ

ВОЈА ЛЕКОВИЋ

ЗЕЊИР МУСИЋ ЗЕЊО

КОМНЕН ЦЕРОВИЋ

ХАЛИЛ ХЛЦИМУРТЕЗИЋ

1 Фотографије ових народних хероја нису објављене у прве две КЈИге.

ДАНИЛО ЈАУКОВИЋ

Године 1977. отишао је из строја саицачких пролетера један од врских руководица Ш пролетерске саицачке бригаде, народни херој и генерал ЈНА Данило Јауковић.

Данило је рођен 1918. године у Језерима под Дурмитором, V сиромашној сељачкој породици Новака Јауковића, која у дурмиторским врлетима није могла дуго да настави живот. Зато се негде после 1920. године преселила у Пљевља, верујући да ће услови за живот бити бољи, поготово за запошљавање и школовање деце. Међутим, та срећа их није пратила и живот је наставаљен у сиромаштву. Данило је након завршетка основне школе наставио школовање

*Народни херој
Данило Јауковић!*

у пљевањској гимназији. Школовао се под тешким условима. Још од своје 13. године морао је сам зарађивати да би се школовао. У породици је васпитавао у патријархалном и слободарском духу. На својим плећима је рано, као младић, осетио експлоатацију и неправду режима старе Југославије. Још у гимназији је приступио револуционарном омладинском покрету, који је у годинама пред рат био у снажном успону у пљевањском крају. Након завршетка гимназије Данило се уписује на Правни факул-

тег у Беофаду. Тешки материјални услови живота у породици нису му омогућили редовно студирање. Запошљава се као сезонски физички радник на извадњи нутева Пријепоље - Бијело Поље и Пријепоље - Сјеница, да би зарадио за живот и за одлазак за Београд на полагање испита на факултету. Он је међу радницима где је радно и у средини где је боравио политички активно радио на ширењу идеја и политике КПЈ. На конкретним примерима малих надица и лоших радних и животних услова, у каквим је условима и сам био, Данило је објашњавао радницима како су експлоатисани и обесправљени и како треба да се боре за бољи живот и слободу под руководством КПЈ.

Својим политичким радом, међу радницима и омладином где је радио и боравио, као и својим личним примером, Данило је брзо стицао углед и поверење средине. На основу такве политичке активности и личних особина, као што је поштење, скромност, блискост са људима, храброст у политичким акцијама и оданост револуционарном радничком покрету, примљен је у КПЈ 1940. године. То му је дало напоре да се још више ангажује као партијски активиста

Пре почетка рата 1941. године Партија му поверава дужност секретара Месног комитета КПЈ за сјенички срез. Међутим, на тој дужности не остаје дуго због окупације земље, већ се враћа у пљеваљски срез.

У пљеваљском срезу од почетка учествује у припремама и организовању оружаног устанка 1941. године. Један је од организатора устанка у пљеваљском срезу. У почетку устанка политички ради у селу Потиећу на окупљању омладине и на њеном припремању за одлазак у партизане. Извршава и друге политичке и војне задатке у срезу које му Партија поверава. Од формирања Прве пљеваљске партизанске чете налази се у њеном строју. Учествоје у пљеваљској бици 1. децембра 1941. године.

Почетком марта 1942. године, када је формиран II ударни пљеваљски партизански батаљон, Данило је постављен за заменика комесара батаљона. У борбама које је водио тај батаљон Данило се истицао по изузетној

храбрости, а и организаторским и руководилачким способностима.

Формирањем III пролетерске (санџачке) бригаде, постављен је за политичког комесара V плеваљског батаљона. Са бригадом Данило је учествовао у њеним најзначајнијим борбама. Учествовао је у великим биткама на Неретви и Сутјесци. У V офанзиви у борбама бригаде у Санџаку био је тешко рањен. Данило је, поред дужности комесара батаљона, вршио дужности команданта II плеваљског батаљона и заменика команданта бригаде. На свим дужностима и борбама у III пролетерској бригади Данило се истицао изузетном храброшћу, другарством, скромношћу, поштењем, бригом о људима, руководилачким способностима и другим врлинама. Због тога је уживао велики углед и поштовање међу борцима и међу руководиоцима. Као политички комесар био је душа јединице. Вољен, поштован и цењен. Нарочито је водио бригу, колико је то било у ратним условима могуће, да се борци редовно снабдевају храном, одећом и обућом, јер је добро знао колко од тога зависи морал јединица у борби. Као руководиоца поседује велике организаторске способности. У доношењу одлука био је промишљен и хладнокрван. У јуришима на непријатеља био је увек у првом строју. Волео је храбре и одважне борце и старешине. Увек је са борцима знао да подели радост за успех јединице у борби, као и да заједно са њима подноси физичке и психичке напоре, тешке ситуације, неуспех у борби итд. Зато су борци у њега имали велико поверење као руководиоца, друга и човека.

У III пролетерској бригади Данило је остао до августа 1944. године, када је постављен за команданта новоформиране V санџачке НОУ бригаде. Бригада је имала срећу да под заштитом осталих јединица 37. дивизије скоро месец дана проведе на војно-политичком обучавању како би се што брже оспособила за предстојеће борбе. Дигло је са Штабом бригаде пришао обучавању са великим ентузијазмом и упорношћу. Он је невероватно брзо упознао све старешине, а и велики број бораца, као и борци њега. За то кратко време као командант стекао је велики углед и ауторитет у бригади.

Међутим, није имао среће да бригаду води дуже време у борбе и победе. У првој борби бригаде на Прије-

пољу 19/20. септембра 1944. године тешко је рањен, тако да је морао напустити бригаду. Ауже време се лечно. Општа је била жалост борана и старешина бригаде због тешког рањавања свог команданта и сазнања да се више неће вратити у бригаду.

Након Ааниловог оздрављења рат је био завршен. Распоређен је на дужност у Политичку управу ЈА. У послератном периоду Аанило је провео у Армији цео свој век. Вршио је високе и одговорне дужности: комесара дивизије, команданта Школе за резервне офицере, команданта војног подручја и другог. Аао је велики лични допринос у изградњи и развоју наше Армије. Својим радом и односом уживао је велики углед у народу Санцака и Црне Горе и другим местима где је службовао.

Данила сам упознао 1942. године у устаничким даима. Постали смо још тада добри другови. Наше другарство и пријатељство се развило у III пролетерској санцачкој бригади, јер смо доста времена провели у V и II плевалском батаљону III бригаде. Оно је настављено и после рата. Али, задаци су нас често раздвајали. Данило је био човек великих људских врлина. Био је увек усправан, ионосан, о свим стварима имао је своје мишљење, свој сул, који је знао да брани до тврдоглавости. Ценно је праве луде: искрене, поштене, самосталне, умне. Са њима је лако и радо ступао у контакт и склапао пријатељства. Мрзео је код људи кукавичлук, полтронство, лаж и друге пороке. Био је комуникативан, образован занимљив саговорник. Нарочито се интересовао за историју НОР-а и томе је уз рад посвећивао доста пажње. Објавио је низ запажених радова Магистрирао је из те области на Филозофском факултету у Београду.

Имао је жељу и да докторира и ичео се припремати за то, али га је смрт претекла и желеа је остала неостварена.

Данило ће као херој нашег НОР-а и као руководицац у нашој ЈНА остати као светао пример човека комунисте и руководиоца на чијем примеру ће се васпитавати данашње и будуће генерације омладине, како се треба борити за слободу и бољи живот свог народа. За народног хероја Југославије проглашен је 13. 3. 1945.

Јосиф СТРЉАНИН

НЕЗАБОРАВНИЦИ

СЕЋАЊА НА ВЕЛИМИРА ПЕШИЋА ВЕША

Велимир Пешић Вешо родио се 1916. године, Био је најстарији од осморо доне Милоше и Станисаве Пешић, који су се после првог светског рата доселили из Горњих Села код Берана у Расово код Бијелог Поља. Због бројне породице, ограничених материјалних могућности родитеља, тешке и слабе зараде, Вешо, иако одличан ђак, морао је прекинути школовање, да би се, као и сви његови вршњаци у Расову, бавио сеоским пословима. Покушавао је на разне начине да се запосли у општини расовској, али без успеха. У тражењу било каквог посла, судбина га је одвела на изградњу пута Бијело Поље - Пријепоље, 1937. године.

Услови рада на изградњи пута, кањоном Лима, били су изузетно тешки. Све се радило и пробијало снагом радничких мнџица, без икакве механизације, са бедним зарадама и нередовним исплатама. То је стварало услове за револуционарна гигања и напредни синдикални покрет радника. У центру тог гигања и револуционарног покрета нашао се и друг Вешо, члан Комунистичке партије Југославије од пролећа 1938. године.

Врло рано се укључио у наредни УРС-ов синдикални покрет. Био један од његових првих организатора на изградњи овог пута и у овом крају уопште, што га је довело у отворен сукоб са носиоцима власти и чуварима државног поретка.

Реаговање власти било је сурово и драстично. Велики број радника је ухапшен, а на челу ухапшених налазили су се Велимир Пешић Вешо, Бранко Кујунџић, Батрић Ракочевић, Милан Перуничкић, Перо Делић и други.

Велимиру Пешићу и друговима одржано је крајем 1938. године суђење пред Окружним судом у Пријеполу. Због револуционарног рада међу радницима Вешо је са друговима осуђен према одредбама Закона о заштити државе и упућен на издржавање робије у пожаревачку казоницу Забела, где је остао до априла 1940. године.

Вешо и његови другови били су револуционарни, млади људи, одани Комунистичкој партији Југославије, којој су остали верни до краја живота. Перо Делић из Мајине Горе код Слјепча-Моста погинуо је као заменик командира друге (бјелополске) чете 3. батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде у борби са усташама приликом ослобађања Шћита, код Прозора, јула 1942. године. Батрић Ракочевић из Шаховића погинуо је на Сутјесци јуна 1943. године. Бранко Кујунџић, свршени матурант из Сребренице, погинуо је као политички комесар батаљона 1943. године у босанским јединицама. Милан Перуничкић из Бродарева, носилац »Партизанске споменице 1941. године«, из рата је изашао као командант 4. бјелополског батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде, а Вешо Пешић из Расова погинуо је као заменик политичког комесара 4. бјелополског батаљона 3. пролетерске (санџачке) бригаде, приликом борби за ослобођење Ливног августа 1942. године, у напону интелектуалне и физичке снаге.

Вешо је био изузетна личност. Интелектуално веома снажна. Није било области коју он није познавао и о којој није могао са свакијем равноправно расправљати. Његова интелектуална снага идеално се допуњавала физичком конституцијом. Лијеп, висок, развијен, са крупним црним очима, чији би продорни поглед био толико јак да подигне на ноге, а исто тако и да прикује за место. Своју волу је лако преносно на друге.

У оружаном устанку 1941. године, када је требало бранити ослобођено Бијело Поље и слободну територију

од напада непријатеља са правца Сјенце и Новог Пазара, Вешо је истакнут старешина Расовског батаљона, чији је био политички комесар, који се тада стидљиво звао «лице за везу са народом». Захваљујући његовој револуционарној свестраности, расовски устаници су били дисциплиновани и нису направили никакв изоступ, мада је за њих било услова. Крајем новембра 1941. године, по директиви руководства НОП-а бјелопољског среза, Вешо предводи нашу групу, која се из Расова преко Бјеласице и Мојковца придружила на Коврену Првој бјелопољској партизанској чети »Недјељко Мерловић«. Као официрски члан КПЈ учествује на многим састањима и зборовима, који се држе на ослобођеној територији и објашњава циљеве народноослободилачке борбе.

Нарастањем партизанских снага и формирањем ударних батаљона у бјелопољском одреду, Вешо је као истакнут партијско-политички радник, крајем марта 1942. године, постао политички комесар Првог ударног батаљона. Били су то дани непреликих борби са четницима. У тим најтежим данима за народноослободилачки покрет, данима опште оскудице, када су нас четници звали »тротковцима«, а снаге непријатеља биле изузетно јаке, Вешо је изграђивао борбени морал свога батаљона.

Повлачењем наших снага из Саниака за Босну и формирањем 3. пролетерске (санџачке) НОУ бригаде, Вешо је, у тој новој пролетерској јединици, повјерена дужност партијског руководиоца Четвртог (бјелопољског) батаљона.

Као партијског руководиоца батаљона изузетно га је ценно Рифат Бурџовић Тршо, партијски руководилац бригаде. И када кажемо да је Тршо био душа Саниака и његове 3. пролетерске бригаде, Вешо је био душа њеног Четвртог (бјелопољског) батаљона. Као млад за АОВ^{но} се идејом слободарства и класне борбе југословенских радника за ослобођење и укључио се у борбу коју је Комунистичка партија Југославије, са другом Титом на челу, повела за бољи и сретнији живот свих југословенских народа и народности. Као и сваком другом борцу у борби

за бољу будућност радничке класе, Вешу Пешњу је идеја водила била братство и јединство Југословена у новој, демократској и социјалистичкој Југославији, заједници равноправних и здружених грађана новог друштва, које је као визију и циљ водио имао увек пред очима.

Но, напредна смрт прекинула је те његове наде и стремљења. Погинуо је августа 1942. године у двадесет петој години живота, не стигавши ни да се бори, ни да живи, ни да оствари своје идеале и планове комунисте-борца у револуцији.

Цветко РУДИЋ

КОМАНЛИР, КОМУНИСТА И РАТНИК

Радош Зечевић је рођен 1916. године у селу Честин, општина Мељак, срез пљеваљски, у сиромашној сељачкој породици Лала Зечевића. Дечачки период провео је код стрица Голуба Зечевића, трговца у Пљевљима. Ту је завршио основну и трговачку школу, рално код Голуба као трговачки помоћник. После смрти Голуба, Радош је живео код стрица Јована Зечевића, који је у Пљевљима имао трговачку радњу и кафану.

Међу првим омладинцима у јулском устанку 1941. године определио се за оружану борбу против окупатора. Те године примљен је у Комунистичку партију Југославије. Био је вођа Мељачког герилског (партизанског) одреда до формирања Пљеваљске партизанске чете (11. октобра 1941. године). Већ тада се истицао по храбрости и ољважности бораца партизана. У чети је обављао више дужности. У Првом пљеваљском батаљону »Први децембар« (формиран 27. јануара 1942. године) био је заменик команданта. Формирањем III пролетерске (санџачке) бригаде (5. јуна 1942. године) постављен је на дужност командира 2. чете 2. батаљона.

На првом маршу 2. батаљона, који је изведен од Шћепан-Поља преко Вучева до села Мратиње, ради за-

Командир чете Радош Зечевић

тварања правца који води у село Мратиње и обезбеђен Ја дела болнице Врховног штаба НОП и ДВЈ. Ралош је показао велику бригу и помоћ уморним и изгладнелим борцима у савлађивању врлети Вучева. При иоврагуку из с. Мратиња за село Грандиће, чета је на носилима преносила тешке рањенике стрминама ЈВучева. Савлађивањ су велики нагиби стрме стазе ове планине. Од гладн и физичког умора ноге су дрхтале. Али, борци су били свесни да се и тешки рањеници морају изнети на плато Вучева и збринути. Командир чете је непрекидно храбрио своје борце. Нејаке и уморне је лично смењивао у ношењу рањеника.

У нанорном маршу и борбама пролетерских бригада за Босну (отпочео 24. јуна 1942. гол.), увек на челу своје чете, Радош Зечевић је својим примером уливао поверење борцима како се могу савладати и најтежи психички напори. Зрачио је борбеношћу и човечношћу. Својим ведрим ликом и духом уносио је расположење међу борце и када је било најтеже. Волео је да пева и игра. Добро је певао народне и борбене песме. Снажио је деловао на учвршћење морално-политичког стања чете. И војнички је био доста образован.

У борбама за ослобођење Прозора (10. до 13. јула 1942) код бораца је владала забринутост због несташице муниције. А морали су се овладати утврђени положаји Црне легије - усташа. Пре напада на Прозор утврђено је са колико муниције располажу борци. Командир чете одредио је да стрелци могу имати један до пет метака на пушку, а двадесет на пушкомитралез. Тако је извршено поравнање муниције. То је био износ само за почетак борбе. А онда, говорио је командир, биће муниције. Штети то што има. Гађати само када је сигурно. Тако је и било. Напад је отпочео у 8 часова пре подне (13. јула 1942). Чета је силовито јуришала. У првој линији добро маскираних ровова, у непожњевеном житу и непокошеној ливали, заробљено је више сандука са муницијом. Муниција је брзо подељена Јуриш је настављен. Заузети непријатељски положаји. И друге јединице 3. пролетерске разбиле су непријатеља на правцима свог дејства. Прозор је био ослобођен.

Други батаљом 3. пролетерске (санџачке) бригаде напао је на утврђено усташко упориште Купрес (II. и 14. августа). При поновљеном нападу (14. августа) уз комуникацију Шујнца-Купрес, преко Пагане главице, чета је успела да савлада брисани иростор и приђе испред бункера, из којих су се огорчено браниле усташе Црне легије пуковника Јура Францетића, познатог зликовца и колџача. Ралош Зечевнћ био је међу својим борцима у поретку стрелачког строја. Након бачених ручних бомби на бункере усташа, Радош је командовао: »Јуриш, пролетери«. Усташе су отвориле паклену и убитачну ватру. Борбени строј чете, на команду свог командира, подигао се и пошао на јуриш. У том тренутку командир је смртно погођен. Том приликом погинули су пушкомитраљесци Бранко Раоинћ и Вукајло Шепић и борци: Јован Лучић, Милшжо Шарац, Милорад Вучинић, Јагош Марковић, Владислав Бејчетнћ и Радојица Поповић. Рањено је још 7 бораца и заменик политичког комесара батаљона Гојко Друловнћ. Око 7 часова изјутра, тог кобног 14. августа, престао је наш напад на Купрес. Тако је схватио своје обавезе према револуцији, а то је иреноеио и на своје борце. Био је бескомпромисан и свој живот је дао за остваривање циљева наше НОБ и револуције

Шиван КРВЛВАЦ

СЕЋАЊА НА ЉУБА МЕЛЕНИЦУ

Љубомир Меденица Љубо рођен је 1916. године у селу Равни код Колашна у познатој породици Меденица од мајке Анђе и оца Сима (отац му је био официр у пензији, а мајка домаћица). Основну школу и гимназију завршио је у Плевљима и матурирао у пролеће 1937. године. Те исте године уписао се на Правни факултет у Београду. Још као ђак гимназије укључује се у напредну омладину гимназије, која је тих година била доста активна. Своју активност је наставио у студентском покрету у Београду. Пред рат је одслужио војни рок и завршио школу резервних официра. Произведен је у чин резервног потпоручника. Свакако да је та његова политичка опредељеност и активност условила да се 1941. године укључи у НОБ.

Од првих дана пролећа 1941. године учествује у припреми оружаног устанка у плевалском срезу и са формирањем првих герилских фупа и партизанских чета, Љубо је био њихов борац и један од руководиоца. У устанку 1941. примљен је за члана КПЈ. При формирању 1 плевалског партизанског батаљона, јануара 1942. год. (Батаљон је носио име »Први децембар«, као успомену на борбу на Плевљима 1. децембра 1941. год.), Љубо је био командир једне од његових чета, а већ у марту исте године постављен је за команданта истог батаљона. У периоду јануар - мај 1942. год. вођене су скоро свакодневне борбе са окупатором и његовим домаћим помагачима скоро на целој територији Санџака и Црне Горе. Љубо је са својим батаљоном успешно водио борбе, међу којима се нарочито истичу борбе око Мојковца у априлу 1941.

год. Сходно наређењу Главног штаба за Саниак, батал>он се постепено уз свакодневне борбе повлачно у току маја од Мојковца до Бобова и Челебића. У правцу Бобова и Челебића иовлачили су се под притиском непријатеља и остали батал>они Пл>евал>ског одреда и остале партизанске снаге из Саниака.

Батач>он »1. дец.мбар«, чији је командант био друг Л>убо, прешао је реку Тару на месту званом Узлуп 1. јуна 1942. године преко импровизованог моста, који су пре извесног времена направили наші партизански инжењерци. Након преласка батал>он се сместио у села Паирагнште и Црквине, где се задржао до 4. јуна. Ја сам до 25. маја био комесар самостал>е геренске партизанске потпећке чете, а на Узлупу 1. јуна укључио сам се у тај батаљон. Већ трећег јуна стигао је курир од друга В. Јакића са Шћепан-пол>а и саопштио да одмах дођу у штаб на Шћепан-пол>е другови Л>убо Меденица, Мишо Павићевић и Михаило Жугић. Том приликом Јакић нам је, између осталог, рекао да је углавном све припремљено за формирање наше III саниачке бригаде и да ће кроз лан-два бити саопштено наређење>е Врховног штаба. »Према томе, ви ћете у току данашњег дана и ноћи батал>он реорганизовати, формирати приближно две једнаке чете, батал>онски санитет и интендантуру, а и митраљески вод. Будите спремни, вероватно ће ваш батаљон још сутра рано прећи реку Пиву и поћи на нови задатак, а да ће у току сутрашњег дана ирећи Тару и остали наши батаљони, који улазе у састав наше бригаде«. Затим нам је друг Јакић рекао да су они у Штабу иредвидели и одредили другове за штаб батаљона и ипабове чета, а и за санитет и интендантуру. Штаб нашег батаљона је следећи: Л>убо Меденица, командант, Мирко Пејатовић, комесар и заменик комесара Мишо Павићевић. Ја сам постављен за заменика командира прве чете, а саопштена су имена командира, комесара и заменика комесара чета, а и руководиоци санитета и интендантуре батаљона.

Нешто око 7 сати изјутра 4. јуна батаљон је прешао реку Пиву преко импровизованог моста код места Крушево, а затим, уз високо брдо, правцем: планина Ву-

чево - Мратињски Катун и село Мратињс. Већ нас нрате и бомбардују непријатељски авиони. Позната је чињеница да је друг Лубо био један од храбрих и прекаљених бораца од првих дана НОБ-а, па све до оиог дана када је храбро и јуначки погинуо. Лубо је скоро од почетка 1942. године био командант једног од батаљона плеваљског одреда, али треба истаћи да је он први командант Другог батаљона наше III пролетерске санџачке ударне бригаде.

Наш Арути батаљон претрпео је тешке и осетне губитке од непријатељске авијације, која нас је бомбардова\а 9. јула 1942. године у селу Хоматлије недалеко од Прозора, баш када се наша бригада спремала да нападне Прозор. Између осталих погинулих и рањених био је теже рањен и друг Лубо. После лечења у нашим болницама, нешто око 40 дана, Лубо је дошао поново у батаљон наком се још није био потпуно опоравио. Но, и поред тога, одређен је за заменика команданта батаљона, јер је већ био за команданта дошао друг Жарко Видовић. Негде првом половином октобра 1942. године Лубо је поново постављен за команданта батаљона, док је Жарко отишао у штаб бригае.

Чини ми се да сам друга Луба врло добро познавао, јер сам у истом батаљону био заменик и вршилац дужности командира чете, а затим скоро пуних 5 месеци у 1942. и 1943. години био његов заменик, тако да смо у Штабу батаљона били свакодневно и тако рећи нераздвојни. Увек смо се у свему одлично слагали и споразумевали без обзира на то што сам био доста старији и имао више животног искуства, што је он ценио и поштовао, док је мени одговара\а његова чврстина, одлучност и карактер. Лубо је био умерен и пријатне нарави, племенита срца, са пуно људске и другарске осећајности, али истовремено одлучан, чврст и стабилан као командант и као карактер. На његовом лицу увек се примећивао благи и умњати осмех, тако да је могао бити редак и изузетан случај видети га намргођена, без обзира што смо често имали тешких момената и ситуација. С\ако сам остајао уверен да никада није могао пасти у неки пренаглањени афекат, који би могао имати ма какве последице

у одпосу па борбену спремност и готовост бораца или на другарске односе.

Код Лзуба је, као команданта, била увек присутна умерена и одмерена тактика у свему, а нарочито у односу према свим друговима и у свим сусретима и моментима. Увек је реално и објективно постављао и посматрао ствари и догађаје. Код њега није било збуњености или колебљивости. Кратко размишљајући, реално, одлучно и брзо реаговање у свим ситуацијама била је једна од многих његових врлина. Био је то, без увелчавања, пример узорног не само друга и човека, већ храброг борца и команданта. Због тих и многих других особина и врлина, које су га красиле као младича, комунисту и човека, био је омњен и цењен од свих другова и другарица у нашем батаљону и бригади.

Лзубо учествује са Бригадом у великим биткама нашег НОР-а, на Неретви и Сутјесци. Али, како се бригада у битци на Сутјесци није успела пробити за главнином наше војске и порел великих жртава (282 погинула), то се већи део бораца пробио за Санџак и тамо наставно борбу. Тако се и Лзубо пробио за Санџак и крајем јуна се нашао у плаваком срезу, где се одмах повезао са руководством Бригаде. Лзубо је од првих дана након повратка у Санџак, као уосталом и раније, био сигуран, одлучан и хитар да изврши сваки задатак. Партија и партијско руководство сматрало га је једним од бољих комуниста и то је свакако условило да га одреде за везу, односно за успостављање чврстих и сталних веза са партијским руководством из среза шавничког (дурмиторског). Са тим руководством везе су биле врло слабе, а већ крајем августа, а поготово првих дана септембра, нисмо смислили извештај да ће наше бригаде из Босне стићи у септембру на подручје Црне Горе и Санџака. Зато је та веза била нужна и хитна, па је друг Лзубо упућен на тај задатак негде између 29. августа и 3. септембра 1943. године. Са Лзубом су пошла још два друга као пратиоци, и то, Неђељко Голубовић и Видоје Дујовић. Једна од илегалних веза преко реке Таре у Шаранцима био је друг Живан Кнежевић, који је био тешки инвалид. Лзубо се након доласка у Шаранце јавио другу Живану и од њега

добно делимична обавештења и упутства, па је одатле наставио пут преко Шаранца и плашше Сињајевине у правцу Ускока и села Тимара, где је требало да нађе другове из Среског комитета. То је прилично далеко, има доста великих шума, а посебно висока и голетна планина Сињајњанна. Аруга Љуба, као одлучна и храбра борца, није то ни најмање забрињавало, већ је са своја два друга пратиоца наставио пут. Прешли су скоро целу висораван планине Сињајевине и негде на домаку катуна и брда Одраг, у једној ували, изненадно су угледали прилично велику фупу наоружаних људи који су се разасули по ивици долине изнад њих и почели вкати да стану и да се јаве ко су. Управо, почели су да им вичу да баце оружје и да се предају. Наравно, то Љубо није прихватио, већ је рекао својим друговима да су то четници и да ће се борити. Предаје не сме бити. Тако је почела неравноправна борба, јер је четника било око 50. Одмах после првих четничких плотуна његов пратилац Видоје Аујовић прелазо се четницима, док је други пратилац Нећељко Голубовић, који је био снажан и издржљив, успео да кроз кишу четничких куршума побегне. Љубо је остао сам да се бори и борно се храбро до последњег метка. Храбро и херојски је погинуо.

Још и данас ми је пред очима ведро и лепа слика доброг и храброг комунисте, човека и друга Љуба, кога се радо сећају сви његови другови и који ће гајити успомену на њега док су живи.

Михаило ЖУГИЋ

СЕЋАЊА НА МИШ ЦВИЈОВИЋ

Рођена је у Пријепољу године 1919. Основну школу и малу матуру завршила је такође у Пријепољу. Била је добар ђак, али даље школовање није могла наставити због материјалних прилика.

Пре рата заносила се у окружном суду као службеник. Од 1938. ради код адвоката Милнсава Анђелића

Ванредно је завршила V и VI разред гимназије.

Од 1938. почела је да ради активно у напредном омладинском покрету.

У 1938. била је ухапшена са Војом Куртовићем и другима. Одведени су у Прибој, а суђење је било у Пријепољу. Судио је судија Сава Недић и ослободио их оптужбе. У затвору су испевали песму: »Љуто цвили Боковић Добраца, тамница је кућа необична, миши рију очи да изрију«.

После окупације морала се са другарицама Зорицом Борнсављевић, Софом Лотвић, Миленом Стојадиновић јављати сваког дана Италијанцама

Дана 18. 12. 1941. отишла је на позив КПЈ у Комину Гору у партизане.

Мишу до рата нисам познава\а, али сам слуша\а о њој као једној од најбољих другарца - комуниста у Пријепољу.

Среле смо се у зиму 1942. у селу Маочу (пл\ева\ски срез) после преласка Лима партизанских јединица у фебруару 1942. год., под пријетском четника из Талијана У Маочу се налазио Обласни комитет КПЈ за Санџак. Секретар је био Рифат Бурџовић Трша. Ту се налазио и 06-

ласни комитет СКОЈ-а, чији сам члаи била и ја. Мнша је ралила у апарату Обласног комитета, те сам се је у току неколико месеци заједничког боравка зближила с њом.

Обласии комитет је био смештен у кући Лала Тмушића, члана Партнје, кога су четници касније убили.

Рал и боравак у овом колектнву спада међу моја најлепша сећања у току рата. Поред интензивне активности на политичким задацима, мобилисања маса за учешће у борби, дружења са изванредним људима који су овде радили остала су незаборавна. Упознала сам многе дивне људе, али Мнша ми је остала у трајном сећању, као човек изузетних људских особина. Нарочито је пленила тактичношћу и топлином односа према људима. Добра и несебична, са изванредном одговорношћу на послу. Посао јој је био лично задовољство. Сећам се јелне прилике кад сам остала скоро без одеће, а офанзива је почињала (своју сам била позајмила другарици), Мпша је отворила руксак, извалила оно што је имала и обукла ме - а остала је само у ономе што је било на њој - њена мала резерва помогла ми је да прећем п Трескавицу и да се гек обучем у Ливну. Зато је ужњвала велико поштовање и љубав својих другова.

Подједнако је савесно обављала и политичке послове, а била је десна руку другу Трши, и оне ситне свакодневне које намеће живот: исхрана, хигијена, доношење воде итд. Све је било организовано и сви смо били појединачно задужени.

Снабдевање водом, са буцама на лећима, низ брдо под снегом, није било лако. Алн, и ти послови су се користили да се на нотоку, разбијајући лед, и окупамо, да се челичимо, како смо нас две говориле, нркосећи друговима, који нису користили наше »купатило«. И, заиста, нисмо се жалили на кијавце и прехладе.

То доношене воде ннз клизаво брдо често је била прилика за шалу на рачун другова који се нису сналазили. Међу њима је био и наш познати песник Јован Поповић. Кал на њега дође рел ла крене с буцама на лећима низ брдо у својим сировим пресним опанцима, редов-

но је падао и клизао се до извора. А кал би се вратио, био би предмет ша\е и смеха на рачун своје неспретнос*ти. Он, благ и стрпљив, није се љутио.

И Миша се шалила, али је водила рачуна да неког не иоврели. Са много такта и пажње према човеку.

Мирко Милојковић, духовит и талентован за ситна пецкања, стварао је велру атмосферу, те је поред рада било и доста смеха. Мирко је био инструктор ЦК СКОЈ-а, са искуством у раду с омладином. Његова помоћ у раду била је врло корисна. Резултати у раду с омладином били су велики, јер се доста радило на том терену и од КПЈ и СКОЈ-а и раније.

Мишу је ценио и другарски волео и Трша, а она му је била десна рука у многим пословима. Дирљива је била љубав Тршина према деци Лала Тмушића. Знао их је често узимати у крило, мнловаги и неке нежне речи им говорити. А на послу строг и озбиљан.

Формирањем III санџачке бригаде растале смо се. Миша је отишла у свој Милешевски батаљон, на лужност заменика политичког комесара чете. На тој дужности је била активна и храбра. Учествовала је у свим борбама које је батаљон водио.

Био је јануар 1943. Ситна киша је упорно падала, Златарски батаљон се спуштао низ брдо. Из супротног правца долазило је неколико рањеника на коњима. Одједном ме неко тихо зовну. Подигох поглед: Миша на коњу, огрнута шаторским крилом. »Мишо, јеси ли болесна«, рекох изненађена. »Рањена сам у плућа од баџача, можда лакше«, трудила се да то каже обичним гласом. »Тешко дашием«, рече тихим и испрекидавим гласом. Њен повнјен положеј на коњу и бледожута боја лица нису обећавали добро.

Колона је пролазила. »Здраво«, рекосмо једна другој. То је био, у ствари, наш опроштај.

Срећна сам што сам упознала у њој ливног, искреног и несебичног човека кога трајно носим у сећању.

Док се гол сећамо наших другарица и другова, онн нису мркви. Онн су с нама како су многи умрли млади.

Волели су живот. сањали о љубави и срећи за све, као и ми. Они нас понекад и опомињу.

Миша је ранџена 26. јануара 1943. Аруги батаљон III санџачке брнџаде водио је оштре борбе са Немџима у рејону Челинца близу Бање Луке 27. и 28. јануара. Баталјон је нзвршно покрет правџем Котор-Варош - Скенлер-Вакуф. Будући да је би.а теже ранџена у фули 28. јануара, у раннм јутарњим часовима поллегла је ранама. Сахрањена је у Скендер-Вакуфу. Борџи Мнлешевске чете ода\и су Миши поздрав испаливши последњн плотун у знак опроштаја

Ара>ш,а ШЛПОЊИЊ-ЛЕКОВИК

ВУЈАДИН МИХАЈЛА ЦИМБАЉЕВИЋ ЦИМБО

Цимбо, како смо га ми, његови другони из Четвртог батаљона Треће пролетерске саобраћачке бригаде, звали, родио се у селу Дапсиће - Беране (Иванград) 19. јануара 1921. године. У том селу је и основну школу завршио са одличним успехом, учитељску школу, први разред, у Цетињу, а остале разреде у Скопљу. Рат 1941. године спречило га је да дипломира. Разреде је редовно завршавао са одличним и врло добрим успехом.

Још као ћак беранске гимназије, а потом учитељске школе у Скопљу, стицао се својим напредним намерама, које је стицао изучавањем марксистичке литературе и друштвеном са старијим друговима, који су већ били организовани у СКОЈ-у, а неки су од њих били и чланови КПЈ. У 16. години постао је члан СКОЈ-а - 1937.

И омладински његовог села Дапсића су га прихватили, јер им је Цимбо са пуно знања и умешности говорио о новом бољем друштву, за које се треба одредити, организовати и борити. Школске распусте је посвећивао политичкој активности у своме селу и другим ближим селима, те је уочи рата и револуције 1941. године стекао углед и поштовање не само омладине, већ и старијих мештана.

Вујадин је био обдарен дивним људским особинама. Био је комуникативан.

Партија је уочавала све његове квалитете, те му је посвећивала пуну пажњу и у учитељској школи и у његовом радном месту. У јуну 1941. године примљен је за члана Комунистичке партије Југославије.

У припреми устанка јула 1941. године Вујадин учествује као већ политички изграђен комуниста. У устанку

учествује у свим борбама које су вођене на територији беранског среза са окупаторским снагама - Талијанцима и његовим помагачима. Његов политички рад нарочито долази до изражаја у раду са омладином на терену беранског среза, нарочито у данцима после устанка.

Срески комитет КПЈ за Беране у јесен 1941. године шаље Вујадину на дужност у Главни штаб Црне Горе, где ће вршити послове курира. Та дужност је тада била врло одговорна, јер често се морало и усмено иренети не само вест него и више од тога, упутство, директива, а Вујадин је био сигурно један од најспособнијих за такав посао. Вршећи ту дужност, газећи многе реке по хладном времену, прсти на ногама су му премрзли.

Вујадин је почетком фебруара 1942. године дошао из Главног штаба НОВ и ПОЈ за Црну Гору, Боку и Санџак у Батаљон »Милош Машевић« на положаје код Мојковца. У батаљону је именован за члана бироа СКОЈ-а у батаљону. Ми, партизани батаљона »Милош Милишић«, Вујадин смо брзо заволели. Био је непосредан у разговору, веселе природе. Трећег марта 1942. године у борби са четницима на Улошевцима код Мојковца заједнички смо нападали четничке ровове. После мог рањавања приђе ми и на њему својствен начин рече ми: »Рањавање и погибија у рату није никаква новост и на то греба свакада рачуна. Срећа је да ниси тешко рањен«. Приступи ми да ме нривије.

Тек што је формирана Трећа НОУ бригада (Санџак, 6. јун 1942), у њен састав докомандовани смо и ми, 17 бораца из Батаљона »Милош Машевић« Комског НОП одреда, међу којима и Вујадин Цимбаљевић. Вуја је одређен за руководиоца скојевске организације нашег четвртог батаљона (батаљон су сачињавали борци - партизани са територије Бијелог Поља, Мојковца и Берана) и члана партијског бироа КПЈ у батаљону. Од Бераца Вуја је тада добио најодговорнију дужност у батаљону. Могао је ту дужност да прихвати, јер је био, поред личне храбрости, политички и теоретски међу најизграђенијим члановима Комунистичке партије у батаљону.

Остао је Вуја у сећању свих бораца тог батаљона као један од најангажованијих комуниста у предању између борби. После сваке мање или веће борбене акције он је са својим скојевцима вршио анализу како је извршаван

борбе и залатак и како су се држали скојевци. Вујо је то чинио са пуно права, јер је био и сам међу најбољим борцима батаљона. Таквог га памте сви његови другови. Могао се Вујо понекада и »извући« из неких борбених задатака »као руководиоца«, али то није био обичај ни његови ни других. Он је делио судбину своје десетине у којој је био једнак једнаким а зато је уживао неподељене симпатије и младих и старијих.

У батаљону је био развијен политички и теоретски рад. Нарочито је био Вујадин ангажован. Из оскудне марксистичке литературе, а највише из оног што је раније учио, Вујадин је успешно држао више предавања. Поред тих квалитета, био је Вујо и организатор културно-забавног живота. Формирао је и хор батаљона, а код Ливна, августа 1942. године, када смо ослободили ту варош, Вујо је дошао до виолине и показао нам да на њој уме лијепо да свира, а уз гитару још лепше да пева. Тих дана је био посебно радостан, јер су наше јединице и наш батаљон у саставу тих партизанских јединица ослободиле Брадицу, Прозор, Шунице и Ливно. Сви смо били весели, чини ми се Вујо највише.

Месец и више дана трају борбе, назване четвртим офанзивом. Даноноћно се боримо или маршујемо. Нарочито се те борбе воде у долини река Неретве, Раме и Врбаса. Усиљени марш од Неретве и Коњица ка Горњем Вакуфу и борба 4. марта 1943. године са Немцима и усташама. Тог дана, рано ујутро, са још неколико партизанских бригада Прве пролетерске ливизнје, десетковали смо немачку колону која се упутила од Бугојна и Горњег Вакуфа ка Прозору, где су били наши рањеници. Ми смо Немце изненадили, па су се тек после подне снашли и почели нас бомбардовати из различитих типова авиона. Пред вече смо се припремали за марш поново ка Неретви, тамо одакле смо лошли пре два дана.

Вујадин је одмах на почетку тог марша тешко рањен. Чим смо почели да се крћемо кроз ситну шумицу, нагазио је на мину, која је из авиона бачена. Вуја смо носили све до Неретве. Тамо је остао у болници. Када смо стигли на планину Прењ, добили смо вест да је наш драги Цимбо умро од тешких рана и да је сахрањен са многим погинулим борцима из битке на Неретви.

Зарија Р. ГУБЕРНИН

ПРЕДРАГ МИРКОВ БОРИЧИЋ МИЛОЈЕ

Када је у јуну 1942. године формиран III пролетерска саничка бригада на Шћепан-Полу, тамо гдје се губи име Таре и Пиве и настаје ријека Дриина, Милоје је ступио у њен 4. батаљон. Постао је борац 2. чете. У тој чети је остао до октобра, када га је Штаб 4. батаљона узео за курира.

Као и други Беранци, како су нас звали, Милоје је прекомандован у III бригаду из батаљона »Милош Малишић« Комског НОП одреда. У том батаљону је био од устаничких дана јула 1941. године. Учесник је свих борби, а било их је много. У свакој борби био је изузетно храбар. Истакао се у многим борбама као што су: Беране, Турјак, Превија, Колашин, Мојковац, Брадина, Прозор, Шунице, Малован. Цинцар планина, Ливно, Мањача, Јањ, Јајце, све до планине Буковика 4. XII 1942. године. То су само важнија мјеста, а било је још тешких ратних окршаја у којима је учествовао и у свакој је заслужио похвалу.

Био је растом висок, витак, ваљан, уредан, тачан и хитар у обављању задатака. Замјерали смо му што је »тврдоглав«. Он је знао да је то тачно, али би нам рекао: »Нијесам тврдоглав, него сам својевољан, тако ми је говорио мој отац Мирко, а ја му по томе личим«, Сложили би се сви они који су познавали његовог оца Мирка, који је био изузетно поштен и храбар човек, што је доказао и у овом партизанском рату. Милоје је био исто то. Искреност је била његова посебна врлина. Посебно смо га вољели због његове људскости, скромности и храбрости.

У јуну, када је наша бригада логоровала \ селу Нурево, ми, Беранци, договорили смо се да илемо у IV црногорску бршалу, јер је тамо наш Комски одред припао.

Штаб нашег батаљона није се са тим сложио, али ми смо били упорни. Онла је лошао кол нас командант Волођа п замјеник политичког комесара Тршо. Бно је то дуг разговор. Остали смо у III бригади. Тршове ријечи су биле јаче. Био је најпоштованији руководиоц у бригади. Тала је Милоје укорно нас што смо »одустали«, јер је он одмах рекао ла Не остати ту: »Све је ово иста војска«.

Бригада је имала храбрих бораца, али Милоје је био најхрабрији. Често га је Бранко Пођанин, као његов Арагосаван, корио и упозоравао да буде опрезнији, јер греба убити што више непријатељских војника, а не нстурати им се на нишан, када се то не мора.

Милоје је прихватио дужност курира баталона, али је поставио и свој »услов«: када његова 2. чета води борбу, да буде у својој десетини. Бранку је рекао ла сада не брине за њега, јер у Штабу ће се »чувати од авиона«, а друге опасностн нема. Вујо и Миханло су му говорили да добро памти гдје ко погине од Беранаца и да то каже када се врати V ВасојевиНе. Милоје одговара: »Све Ну ваше жеље испуњтн«.

Прије погибије на неколико лана партијска Нелија Штаба батаљона га је примила у Партију. Одмах је дошао до Бранка и осталих Беранаца да им каже да сада више није »велико дијете«. Милоје је био срећан што је пришао у КПЈ.

Послије боравка у Јајцу у новембру 1942. године, под наритиском Нијемаца, морали смо поћи ка планини Буковинк. Тамо смо дочекали јаке њемачке снаге и од 2. до 6. децембра водили борбу под најтежим условима: висок Снјег, ниска температура, магла и дању и ноћу, па с.чо се често мијешали са Нјемцима. За та четири дана 18 бораца је погинуло из бригаде, а међу њима и Милоје, са комесаром 2. чете Милорадом ОбреновиНем из Бијелог Поља.

Милоје је трећи по реду Беранац који је погинуо у III пролетерској санџачкој бригади. Прије њега су погинули Милван Вулетин Мшио из Горажда и Велимир Нелин Вешо из Пешаца. Остало иас је још 14. На вијест ла је Милоје погинуо, сви смо га најискреније одбољели. Није се вратио у своју Арагосову и Полицу. гдје је рођен 1923. године.

Зарија Р. ГУБЕРИНИН

СЈЕЊАЊЕ НА ВУКАДИНА МАРКОВА КАСТРАТОВИЋА

Један од оних младих и способних људи који су свим својим бићем предао служили Партији и револуцији, жртвујући за њу и сопствени живот, био је и Вукадин Кастратовић Вујо. Оно што је свима остало најдубље у сећању на Вуја, изузетно веселога младића, високог и смећокосог, хитрог, огреситог, јасног и прецизног у излагањима, била је сталоженост и мирноћа, одмереност и озбиљност. По неколико пута знао је да каже: »Полако, док одлучимо, а онда на задатак«. Такав је био и уочи рата и у рату. Сви ми, његови саборци, знали смо да је у ланпма рата био опсједнут увјерењем да је другима теже него њему. Зато је нружао несебичну помоћ свим друговима било да се иде у патролу, на стражу, у засједу, било да се носи пушкомитралез... А када би се на некога наљутио, та љутња је била безазлена.

У предасима између двије борбе и у другим приликама, често смо са њим водили разговоре о нашем крају. Разговарало се у паузама између лвије битке о Полнци и Поличанима, дјетињству и школовању. Он је са пуно љубави причао о мајци и сестри, њиховим жртвама да би га школовале да постане професор или судија. Сјећао се његових ријечи: »Ја сам мајци и сестри задњих мјесеци носилије тринаестојулског устанка говорио - хтјеле сте да булем ирофесор или сулија. Е. ја сам сада то обоје: држним часове из историје борбе за слободу и судим онима који служе туђину«. Многи рођаци су Вукадина одвраћали од рата и ратовања коме се »неће видјети краја«. »Да му је жив отац, не би га нустио«... говорили су они.

Тај храбри човјек рођен је 1922. године у Горажду - Беране (Иванфад). Како је остао без оца, поштено и час-

мо је живео у сиромаштву, што је била честа појава у нашем селу. Био је одличан ученик у основној школи и добар Вак у беранској гимназији, где га је рат затекао у седмом разреду. Члан СКОЈ-а постао је 1939. године. Од устаничких дана почиње његов борбени пут, његово револуционарно и војничко доказивање. Био је одважан и храбар. Када је 1942. године био рањен код Мојковца, незлијечен се вратио у своју јединицу - I чету Беранског баталјона »Милош Малишић«.

Када је јуна 1942. формирана III санџачка пролетерска бригада, у њој бораца из беранског среза био је и Вукадин, који се у првој чети те бригаде борно као пушкоматраљезац. Поред тога, био је изабран за члана баталјонског бироа СКОЈ-а и задужен за теоретски рад у њему. Обје дужности је беспријекорно обављао. На маршу за Босанску крајину учествовао је у свим борбама које је водила ова бригада за ослобођење Брајине, Прозора, Шуице, Ливна, Мркоњић-Града, Јајца и других мјеста и планинских подручја на том простору.

Последње битке на Неретви, иегаде почетком априла 1943. године, међу фашистичким заробљеницима било је и неколико четника са Полице који су нам донијели пуно вијести о нашим породицама. Тада је Вуко сазнао да су му полнчки четници ујесени претходне године запалили кућу, затворили мајку Вуку, а сасефу Јелу послали у интернацију. Та тешко примљена истина није га поколебала. Био је јединац.

Четрдесет треће године, крајем марта, Вукадина, већ изфађеног комунисту, храброг борца и омиљеног друга, поставише за политичког делегата првог вода у првој чети. На тој дужности био је и када је учествовао у великим биткама на Неретви и Сутјесци - на којој је и погинуо 13. јуна око десет часова, недалеко од салашног споменика. Са њим је погинуо и његов нераздвојни друг Бранко Поћанин, предатни комуниста и изузетан јунак. Отишла су још двојица примјерних комуниста и пролетера из масе Бераца у Трећој пролетерској санџачкој бригади.

МИЉЕНИК ЈЕ ОСТАО НА СУГЈЕСЦИ

Милан Несторовић из Велике Жупе, шеснаестогодишњи митраљезац 3. пролетерске, син јединац и миљеник својих пет сестара - остао је на вечној стражи слободе у Долини хероја.

Рођен је 1925. године. Основну школу завршио је у Виношкој, ту у својој родној Великој Жупи. Одмах је приступио НОП-у. Негде крајем октобра или почетком новембра 1941. године, Лушан Томашевић Гшрко, са шест омладинаца, међу којима сам био ја и Милан, дошао је у Милешевску чегу, која се тада налазила на десној страни Лима. Дошли смо до Лима. Чамца којом је требало да се пребацимо у Ивање није било. Четнички омладинци склонили су га исход козичких кућа. Због тога смо се морали вратити кућама и наставити са радом у позадини, али опрезније.

У нереду повлачења партизанских јединица из Србије преко Лима, неки омладњаци, међу њима и Милан, били су ангажовани у обезбеђењу прелаза, прихватању и преношењу рањених партизана од газа на Лиму до Камене Горе. Пошто смо обавили постављене задатке у позадину, нас десет другова смо се договорили да пођемо у јединицу.

Скоро месец дана ировели смо са борцима из Србије на територији Камене Горе и Бабина. Са њима смо имали и прво борбено крштење. Тек нешто касније стигли смо у село Челебић и ушли у састав Милешевске чете. За кратко време били смо примљени у организацију СКОЈ-а. Милан се почео пстицати још у првим акцијама. Био је

борбен и смео. Увек се добровољно јављао за извршавање и најтежих задатака. На кратким предасима и одморима нашу пажњу је пленио својом веселошћу и досеткама. Зато је врло брзо освојио симпатије бораца и препостављених. За његову храброст одато му је признање тиме што му је поверено место пушкомитраљесца. У то време то оружје су добијали само храбри скојевци и чланови Партије, најбољи стрелци и дисциплиновани борци. Посебно су ми остали у сећању последњи дан Милана Несторовића. Јун 1943. Наш 2. баталон био је у заштитници на источним падинама Дурмитора. Ратна ситуација безизлазна. Милан Несторовић, Мирко Беровић, као пушкомитраљесци, нису били само најистуренији и остали смо да штитимо одступницу нашег баталона. Ту смо били одсечени од наших јединица, јер је непријатељ био заобилашао с обе стране Дурмитора. С тешком муком савладали смо тај терен после једног дана напорног хода. Стigli смо нашу јединицу у кањону Пиве.

Поново смо са пушкомитраљесцима морали напред, јер је требало што пре да се избије на Вучево. У кањону Пиве непријатељ је цео дан тукао артиљеријом и авијацијом наше јединице. Ужурбано смо се пели стрминама које воде на Вучево. Уморни, неиспавани и гладни, крајем смо се споро. Негде на половини пута од Пиве ка Вучеву наишли смо на Живка Милишића. Луго га нисмо виђали. Лежао је поред букве са штакама поред себе. Очи му се оросише сузама и он нама показа на леву ногу, која је била одсечена изнад колена. Где је изгубио ногу и како - нисмо га питами. Таква је била ситуација. А Живко је хтео да живи. Стиснуо је зубе и сам се придигао. Хтели смо да му помогнемо, бар корак-два, али чусмо оштру наредбу: »На Вучево, на Вучево«! Трчимо задњихано, спотичемо се и устајемо. И Милан ми одмаче. Зар би неко могао пре пушкомитраљесца Милана на Вучево?

Тако је било и 13. јуна у пробоју на Сутјесци. Нелако од нас чују се јуриши Пете црногорске бригаде. Авијација је изнад нас. Смењују се у таласима - једни одлазе други долазе. Једна бомба паде у Милановој близини. Чух његов јавк. Од таме не видим ништа. Погрчах

тамо где је он бно, али га више ту нема. Скотрљао се низ стрмину и зауставио за једним жбуном. Прилазим му и придижем га. Питам да ли је рањен. Показује погу. Парче бомбе одсекло му је чланак леве ноге. Сагао сам се и погледао - било је страшно: нога се држала само на кожи. Позивам болничарку и она притрчава. Хитно је почела да га превија. Одсекла је кожу на којој се стопало држало. Он шкргуће зубима и понекад јаукне. Болови су неиздржљиви. Са положаја јављају: Немци поново јуришају. Притрчавам пушкомитраљезу. Све су снаге усмерене да се тај напад заустави. Отварају ватру, али сав дрхтљив, Милан ми не силази с ума. Неко је притрчао и залегао поред његовог митраљеза. Немци ни корака не могу напред. У кратком предаху поново притрчавам Милану. Рана је уредно преврћена. Он лежи у једном пристранку, поред њега је болничарка, умива га и храбри. Седам поред њега. Милујем га и љубим, а очи ми пуне суза. Зар да се овде растанемо? Знам да су минути нашег разјашања одбојан. Рањенике брзо склањају са положаја. Дошли су и по њега. Придржавам га и он стоји на једној ноzi. Носила нема и немогуће их је добити. Сагањем се и стављам га на леђа. Носим га ка реци одакле смо и дошли. Одмакао сам једно стотинак метара. Тежак је, или сам ја сувише слаб, и спуштам га да се одморим. Са нама је и болничарка. Болови су све јачи. Куда с њим? Носим га, а знам да немам куда да га носим, једино у смрт.

Стазом, јашући на коњу, наилази Мирко Буковић. Он је увек у рату имао коња, јер се, због хрме ноге, тешко кретао. Пита ме ко је тај рањеник и о каквој се рани ради. Кажем му. Он сјаха са коња и рече ми да ставим рањеника, а он продужи пешке хрмашући. Тај гест ме још више потресао. Сви покушавамо да спасемо нашег Милана.

Узимам коња за узду и полазим ка реци у Централну болницу. Само што сам кренуо кад ме неко зовну да се одмах јавим команданту. Морам на положај. Застао сам за моменат и мислим се шта да радим. Окрепих се и погледах Милана, а он са мене не скрива поглед. Наречење морам извршити. То види и болничарка, наприлази и уз-

има узду из мјих руку. Милан из свег гласа повпка: »Јаој, Војко, брате, куд ћу без тебе!« Заплакасмо обојида. Он се сажне са коња и грли ме. Болничарка вуче за узду и коњ креће. Једва отпусти руке од мене и оде непрестано гледајући назад.

Остао сам скамењен гледајући за њим. Витко младо растње постепено је заклањало наше погледе, полако и болно. Да је бар да ми се изгуби из очију одједном, да пресечем рану у грудима која ме тишти.

Завршио је свој млади жнвот у Централној болнини, са хиљадама рањеника. Другачије, чини ми се, и није могло бити: херој је остао у Долни хероја.

Војко СТОЛЛИНОВИЋ

ЈЕААН ЖИВОТ И ТРИ РАТА

Породица бројна, земља посна. У неродне годне тешко се н прехраннти. Изван села посла нигде. Село Тихова, никада тихо. Около шума бујна. Жубор поточића п лишће чарлнја са ветровнма. Ехо дозивања луди и чобана разлеже се околином н долинном Чехотнне. Ваздух прозираи, чинн се унедоглед, вода бнсгра као стакло. Омладина као да из горе стасава. Момци н левојке развијени, витки, високи. Имаље ма\о за бројну породицу. Сиромашн се од годне до године.

Селамнаестогодишњн Живко Контић, окретан младн н немирна духа. Чуо је, прнча се, неки земљаци пошли у Амернку. Снашао се за пут, преко океана Посла доста. Запослио се у руднику. Рад тежак. У мислима н осећању ста\но је слнка завичаја и нородице. Али, сад је ту, мора се, нешто ће и зарадити. Онда, видеће како пребродити своју брнгу.

Пар година је прошло. Чује, и пнше се, о рату на Балкану. Србија н Црна Гора заједно ратују. Осећање да мора бити са својн.ма, бранити своју земљу, понело га је као бура. Кренуо је преко Океана награг, у своју земљу. Одмах се нашао у црногорској војсци. Храбар н сналажлив, брзо је запажен. Постао је водник. Тако је војску олслужио у рату, од борца до командира вода.

Тек се балкански рат окончао, а почео је још страшнији. Живко Контић је распоређен у црногорско-санџачку војску, за команлнра четс, на фронту н источној Босни. А онда жестоке н непрекидне борбе око Арине, Вишеграла, Ужица. Мојковца. Тешко се одолевало, уз

вслике жртве, надмоћнијим снагама непријатеља. Српска војска се повлачи преко Албаније. Црногорска остаје у Црној Гори.

»Интерниран сам у Мађарску« - причао је Живко. Пропашћу Аустро-Угарске вратио се кући. Пензионисан је у чину потпоручника. И опет у своју Тихову.

Непго боље се жњвело. Али, деца расту: Вндоје и Милан, ћаци у гимназији у Пљевљима. Пристигли и синови: Радош, Љубо, Радоје. И они су изузев Радоја већ ћаци гимназије. А једно имање, толика чељад. »Нема опетанка ту за све« - резановао је Живко. Забрињавао га Милан. Добар ћак, а истерали га из петог разреда. После две године истераше га и из Вжичке гимназије. Морао је у Котор. Тамо је матурирао.

Знао је Живко да се Милан бунн против »режимских« професора, говори »свашта« и против режима. »Нису бољи Видоје и синови. Дуже се са неким бунтовним студентима« - страховао је Живко да неће завршити школу и студије. У селу и околним селима нешто »ћућоре« са омладином, организују нека села. Живко је слутио шта оно смерају, говоре и о фашизму. Знао је да је то нова опасност и за Југославију, ширила се Европа, Страховао је за дјецу.

Године 1941. чим су се појавиле прве партизанске групе Живко се, са својим синовима и синовцима, нашао с њима заједно. Неки су већ били чланови КПЈ и СКОЈ-а. Патриотска свест и љубав према слободи своје земље, и овог пута, Живко Контића везује за народноослободилачку борбу. Педесет година живота, а улази и у трећи рат, неизвеснији. Сад је већ »чика Живко«, међу младим борцима. Већина није служила ни војску. Као и он и његова деца, пре сдужења војске, у ратном строју. Осећао је и обавезу да буде с њима. Превалио је већ два рата преко лећа. Бар неко искуство да им поклони.

»Као да нам је суђено стално да ратујемо за своју слободу. Не можемо дозволити да нам вечито туђи

суди, иек нас и нема« - јасна н једноставиа порука је потнцала из речи Живка Контнћа.

Са својнм младим друтовима дели све тешкоће, учествује у свим борбама. Са Никшићким батал>оном и у нападу на Пл>евал>а првог децембра 1941. године. Сугестије да не може у борбеном строју нздржатн са м'адима напоре није прнхватио. Није се одвајао од борбених редова својих другова.

Почетком јуна 1942. године Живко Контнћ је у строју 2. батал>она, при формирању Треће пролетерске (санџачке) бригаде, на Шћепан-Пол>у, са снновцима: Радошем, Л>убом, Радојем и синовицом Анћом. Син Вндоје враћен је у герилу, на терен Пл>евал>ског среза, ио днрективн. Олвајање од сина Жнвку је тешко пало.

Боравак у околини Фоче тешко се подпосно. Не само због борбених акција. Теже је било без хлеба и соли. Парче мяса и неслана топла вода уместо супе. При покрету као да и зглобови зашкрипе. »Недостаје јода у организму, децо« - објашњавао је чика-Живко. Многи борци нису ни знали шта му то значн. У тим дани.ма лобро је долазила трава срнјемуша: освежн организм, завара глад. Чнка Жнвко је то све неприметно полносио са својим младим борпима.

*

На маршу пролетерских бригада у западну Босну, Живко учествује у свим борбама са својим батал>оном: у нападу на Прозор, Купрес, Шујицу, Ливно, затим око Мркоњић-Града. У тим борбеним дејствима 2. батал>он је имао преко 20 погинулих и рањених бораца н руководи-лаца. Од свнх недаћа Живку Контнћу је то најтеже пaдало. Радно је на обучавању борана у руковању оружјем, објашњавао како се наступа, како одступа, од заклона до заклона - пребацивање. Млали борци су и то схватнли као шалшву збил>у. Таква је младост. Питали би: то наступање му дође оно јуриш«, а одступање оно »бежање с брда на брдо«. Настао би и смех. Насмешио би се и чика Живко.

Волели су да га слушају и гледају како практично пешто из обуке показује. Користио је и партизанска нова борбена искуства. С болом је кричао како му је погинуо син Милан марта 1942. године. Био је ранљив. Није могао да се креће. Сустигли су их Италијани и четници. Потрошно је сву муницију онако рањен. Бомбу је активирао за себе. Није хтео жив у руке издајца. Слично је погинуло неколико другова при оступању из Купреса. Нису могли избећи кишу куршума на брисаном простору. Није знао да ли је жив син Витоје. Чика Живку су, у једном моменту, засузиле очи.

Прешао је чика-Живко са својим друговима и Врбас и централну Босну. Подносно све напоре и тешкоће око Скендер-Вакуфа, Котор-Вароша. И опет назад преко Врбаса, Мркоњић-Града, Гламоча, Малована. Борбе око Прозора, Раме, Неретве, преко Прења ка Калиновку-у четвртој офанзиви.

Приближавачи смо се Дрици и Сутјесци, одакле смо кренули у замахну Босну. Болно се Живко присећао да у строју његових бораца нема више ни Радоша, синовца, заменика комесара - чете. Тешко је рањен у жестоким борбама са Немцима на Црној Врху изнад Прозора. У болници добио тифус и негде умро (марта 1943. г.). Није ту синовица Анђа. У борбама око Котор-Вароша је погинула (јануара 1943. г.). Сећао се те неустрашиве младе девојке. Увек се јављала у групу бомбаша. Ту је са њим још само Лубо. Радоје је тада био у 5. батаљону Бршана, заменик комесара чете. Скоро су се срели.

Нико није знао колико је чика Живко то све болно подносио. Залржавао је то у себи, друге да не оптерећује својим бригама. Рат и страдања ионако су велика невоља за све. Борба за слободу која је највећа брига, уз огромне тешкоће. То су била размишљања старог ратника.

Жестоке борбе водила је бригада при преласку Дрине, са четничким и италијанским снагама, јужно од Фоче и поново на Челебићима, надомак Живкова родног краја и многих бораца бригае. У њеним редовима сада су, у заједничкој борби: Далматинци, Крајшници и други. Делили су радост са својим Санцаклијама, као да долазе у

свој родни крај. Већ на Челебићима Живко је сазнао да му је син Видоје жив и здрав. Био је срећан. И тужан што је доста младих другова остало на попришту Босне.

*

Убрзо је почела пета непримљатељска офанзива Живко је међу својим борцима, у борбама у околини Пљеваља, Таре, Дурмитора, Пиве, Вучева и Сутјеске. Опет та Сутјеска и вратоломни предели, а снажне немачке снаге одасвуд. Од ближих ролбине с којима је кренуо у Босиу у борбеном строју још само Лубо. И Радоје је погинуо на Мијанловци код Пљеваља, пре почетка пете офанзиве (9. маја, касније проглашен за народног хероја).

Живко је преживео и Сутјеску. Након ослобођења Пљеваља (19. новембра 1943. године) као угледан и поштован човек у свом крају, изабран, већ у годинама ангажован је на терену за организацију и развој народних одбора, нове народне власти. Његов син Видоје у то време био је секретар Среског комитета СКОЈ-а и члан Среског комитета КПЈ (касније комесар, 2. бригаде КНОЈ-а формиране почетком 1945. год.).

Почетком 1944. године Живко Контић је изабран за председника општине Хоћевина, срез Пљеваља. На том терену напустила се 4. санџачка бригада, Команда места у Мафаку и посална чета од младих бораца и старијих људи.

У долини Лима, од Бијелог Поља до Прибоја, вођене су скоро непрекидне борбе са јаким немачким снагама, четницима и муслиманском милицијом. И 4. бригада је ангажована у правцу Прибоја. На терену остала је само Команда места са посадном четом.

Четничке јединице, у околини Пљеваља, преко својих шпијуна, биле су обавештене о томе. Зима је била оштра, снег висок и преко метра у том крају. То су четници користили ради изненађења. Живко је у Хоћевини сазнао за покрет четника. Предвече је пожурио да обавести Команду места. Тешко се пробијао планинским путем и кроз велики снег. Неке четничке јединице су већ присти-

зале у близину Команде места. Живко је упао у њихову заседу, заробиле су га.

Бројне четничке снаге опколиле су Команду места у Мељаку и посадну јединицу. У жестокој борби погинуло је неколико бораца. Мана фупа се пробрла. Око 40 је заробљено. Четници су ликовали. Заробљене партизани, међу њима и Живка Контића, четници су спровели у село Лубе, у близини Плевала. За леве ноћи, повезане у фупама су стрељали. Само двојица су, једне ноћи, успела побегнути, Славко Вранеш и Ралош Цвијевић.

Један живот и три рата. При крају трећег, борећи се за слободу своје земље, сфалао је и чика Живко од издајника свога народа. Тако је завршио и Лубо Контић, као опуномоћеник Озне за срез. Убила га је четничка банда (1947. год.). Сви Контић-младић и Луба из строја Треће пролетерске бригале, са својим чика Живком, остали су на разним иоирштима борбе за слободу. Преживео је само Видоје (пуковник ЈНА у пензији).

Миро ВРАНЕШ

НИЈЕ УЗАЛУЛ ЖИВЈЕЛА

(Сјећање на МИЛИЦУ ЖУРИН)

У освит зоре 6. јануара 1944. године кркљало је на Каменој Гори. Док смо се повлачили, четници раинше Луку Чуровића. Вратио сам се да га извуче.м, али га у моме наручју дотукоше митрал>еским рафалом. Тим рафалом раннше и мене. Крај нијесам познавао, али сам знао ла што прије морам наћи своје. Загазих у дубок снн-јег. Пртио сам и ћутао, скоро одмицао, воћен више нн-стннктом него разумом.

У Стрмећици ме чекао Радомир Ракочевнћ, замјеник команданта 4. батал>она. Освнјетлио је сат упал>аче.м. Рече да је два по поноћи. До Козице има још два сата, а ја већ дуго пјешачнм и снага ми је на измаку. Сјећам се да сам при уласку у неку собу изгубио тле под ногама. Све поче да се окреће око мене и полако нестаје из моје свијестн.

Кад сам лошао себн, прн.мијетих да поред мене лежи тешко рањена Милица Журић, са још шест рањених другова. - Шта је, Мали, рћо једна, је ли рана тешка? - са муко.м проговара Милица. Вндјело се да једва говори, заправо уста отвара, а глас се једва чује.

Придази крупан партизан, права људескара, коса сиједа, поцрнио у лицу, са очаје.м и незнаћем у изразу. Одмах се сјетих да је то ћен отац Спасоје. Из цепа извуче жуто-смежурану јабучицу, мало већу ол ораха, и додаде је Милици, не гледајућн јој у очи. - Мицо, сине, овлажи уста-. - Подијели је на пола, ионако не могу да једем, алн хоћу да овлажим уста - рече Милнца и другу половину јабукe гурну у моју руку.

Глелам то блиједо и племиито лице, па ми се оте узрах. Прекјуче је нграла коло. витка н граннозна, љепша од виле. Имао сам утисак да земљу не додирује него лепрша у ваздуху. Била је љепотица.

Ређају се сјеђан>а и успомене. Дивно сам јој се прекјуче кад је као тигрица излетјела на брдашце и стала поред тешког митралеза којн је просипао рафа\ за рафалом. Била је у талијанској уннформн са ознакама нартизанског официра-комесара чете. Наоружана, лијепа н витка показива\а је нешто у правцу непријатеља. Рањена је у тренутку кад је видјела да је раљен пушкомитраље-зац из 2. чете и потрча\а ка њему, нреко брисаног простора, који је засипала кнша куршума и граната.

Тешко рањеног друга поче да иревија, али он отворн очи и промрмља: »Иди, Милице, мени помоћн нема, спасавај себе«. Из уста му је цурила крв, помијешана са ш>увачком. Милица је покушала да га окрене и извуче, а\и у том тренутку, на само један корак од ње и рањенка, експлодирала мина од бацача. Из дима и снијега појављују се њихове сллуете и мали кратер.

Милица је покушала да устане лржећн се десном руком за груди. Гласно је викнула: »Гадови«, посриула н пала у снијег. Рана је била тешка, али Љепосава Кујовић каже да ће се извући ако је брзо пренесу до болнице. Непријатељ је тукао све жешће н избацио из строја Радомана Булатовића. Ралнвоја Бошковића, Брћа Бошковића, Драга Ракочевића, а Лука је погинуо. Рањен је у главу н Радомир Ракочевић, али њега ннко ннје могао наговорити да наиустн положај.

Око носила склепаних на брзину од врљика окупила се маса бораца да би видјели како је Милнца. Батаљон се повукао и носио рањенике са собом. Формиран је караван рањеника на коњима и саоницама. Са нама је Божана Ракочевић, која нас обнлази н храбри. Пут тежак и врлетан, коњи се спотнчу и саонице хоће да се нреврну, али су пратиоци пажљиви и будни. Послије дугог пута стижемо у Вранеш. Поред пртине, један човјек, тек развршио иодину сијена, прнпрема вечеру за стоку. Кад нас угледа, застаде па повпка: »Срећне вам ране, јунаци«. То је био отац Јанка Микића Човјек скочи са сијена и за-

моли да га сачекамо док за рањенике донесе мало спр
н млијека да се окријепимо. Са мраком стигосмо у Лијес-
ку, гдје нас дочека Добрила Мирковић н бригадни саин-
тет. Прн.мисмо нњекније н заспасмо мнриим сном. Ујутру
се упутнсмо према Стожеру. Внсоко планинско село у
чијој је школи смјештена дивизијска болннца Примица-
ли смо се селу кад се на челу колоне чуо јаук од којег
је колона стача. Спасоје је дотрчао до Миличних саони-
ца и ухватио је за руку, али она је била мргва. Спасоје
се исправи, а из крајичка ока набубри суза и грч му за-
хвати цијело лице. Његово измучено лице нзазнвало је
дубоко поштовање. Велики идеали траже велике жртве.
Ол Спасоја и превнше. На Сутјесци му је погинула суп-
руга Стана, десетогодишњн син Шујо и седмогодишња
кћи Рада, а сада оде и Милнца Остао му је, од четворо
лјече, само син Душан, политичкн комесар чеге. Касније
ће и он погинути од енглеских бомби, које су забуном ба-
чене на Бијело Полђе.

Милнца је била изузетан политички радник. У свему
је служила за примјер. Њене рнјече се никада нијесу раз-
ликова\е од дјела. У свакој акцији њене чете бнла је у
истуреним одјељењима и међу добровољцима. Код бора-
ца је цијенила човјечност и храброст и за такве л>уде се
за\ага\а и у тешким прнликама им иајвише помшала.
Непрекидно је учила, сирема\а прелаван>а н разговоре са
људима. Увијек је зна\а да одвоји важно од ман>е важ-
ног, да развије осјећај одговорностн и дисциплине код
потчињених. Посебну пажњу је поклањала оним што за-
остају и што кваре успјех чете. На четним конференци-
јама је такве л>уле са посебиом умјешношћу излагала
кригици без понижавањ>а н срамоћења. Видјело се да
жалн што су такви и да хоће да им помогне да буду при-
мјерни. Резултати иијесу изостали, јер је на њеној страни
била цијела чета. Л>уди су један другог помагали и ције-
нили. У вријеме њене погибије у чети није било неорга-
низованих, сви су били чланови КПЈ, кандилати или чла-
нови СКОЈ-а. То је највећи резултат њеног рада.

Милица ннје узалуд живјела.

Драго РЛКОЧЕВИЋ

СЕЋЉЕ НА МИХАЈИЛА ТОМАШЕВИЋА

Михајило Томашевић, сиромашни сељак из Дренове, отац троје дјеце, на зов Партије 1941. годгае, без колебања се определио за НОБ и ступио у Милешевску чету. У саставу 3. батаљона 3. пролетерске бригаде одступио је за Крајину. Био је добар борац, изврстан друг, а учествовао је у свим борбама које је волила 3. пролетерска бригада. Јула 1942. године у борбама око Прозора био је тешко рањен у леву руку, која му је касније ампутирана до рамена.

После битке на Сутјесци није успео да се пробије са главном за Босну, већ је био приморан, као и многи другови из наше бригаде, да се врати у Санџак. Пробијајући се скоро месец дана преко територије коју је непријатељ контролисао стигао је половином јула 1943. године у своју Дрепову. Надао се да ће се у свом селу одморити, залечити сломљену руку из које је још цурио гној, а после, када му се за то укаже прилика, прикључити некој партизанској јединици. За Михајилов долазак убрзо су сазнали четници и организовали за њим потеру. После извесног времена неко га је проказао четницима. Они су га огломили у шуми близу куће и ухватили. Тако су се његова надања да ће једнога дана ионово отићи у партизане, да ће се наћи са друговима и наставити започету борбу, заувек угасила.

После хватања четници су га повели на збор који су организовали у Дреновској школи. Када су га увели у селу ижоле, поједини људи из Дренове, иначе родитељи неких партизана и симпатизера НОП-а (који су под претњом морали да дођу на тај збор), позвали су га да седне код њих на шта је он пркосно одговорио - »Нећу вџа,

него хоћу да седнем овде да ме сви виде« - и сео је на сред сале. Након дужег малтретирања, псовки и вређања на иачин какав је само њима бно својствен, четници су захтевали од њега да им »реферише« о читавом току битке на Сутјесци. Он је то одбио и рекао: »У овом рату морају победити комунисти, јер се једино они боре за народна права, а вас четнике који сте уз окупатора народ ће осудити«. Показујући четницима своју рањену руку, додао је да су њега ранили окупаторски војници у борби и да није у таквој ситуацији да га они (четници) не би сада овде гледали. На питање четника где ће када оздравити, иркосно је одговорио: »Зна се, више волим часно и поштено погнут за свој народ, него ићи у ваше редове«. На крају су од њега захтевали да им пева четничке песме, што је он одбио изговарајући се »да није певач и да не зна њихове песме«.

Вилевши у Михајилу прекаљеног пролетера и човека кога не могу сломити и придобити за себе, четници га пуштају да иде кући са напоменом да се никауда не удаљава и да се сваког дана јавља њиховим властима. Сутрадан, 14. августа 1943. године, четници из Косатнице су дошли по Михајила, свезали га и повели у Златар, где је истог дана изнад Врањачког поља убијен са два хнца из нушке. Пре убиства био је подвргнут зверском мучењу. Обесили су га за ноге, падали му косу на главну, истезали језик и чупали бркове. Његови посмртни остаци пронађени су тек после неколико дана и сахрањени на Дреновском гробљу.

Тако је, после скоро две године проведене у борби против окупатора и његових помагача, погинуо Михајило Томашевић од срамне руке домаћих издајника. Није дочекао толико жељену слободу за коју се храбро и предано борио и која је била његова визија бољег сутра. Прекаљени ратник из многих битака херојски и достојанствено се држао пред омраженим непријатељем до последњег часа, одневши тако своју највећу победу.

Пилујући ово кратко сећање на Михајила Томашевића, желим да се бар једним малим делом одужим другу и саборцу, чија личног свакако заслужује да се о њему знатно више каже.

Ми. Јансо РАЈИћ

**ПОГИБИЈА КОМАНДАНТА 2. БАТАЉОНА
САВО ЦВИЈОВИЋА**

Једанаестог априла 1944. године, Немци, четници, муслиманска милиција и неднћевци су из правца Пљеваља, Пријепоља, Сјенице и Рожаја предузели офанзиву на ослобођену територију Санџака, између Лима и Таре. Тада су, после жестоких и вишедневних борби, снаге 37. дивизије, које су браиале слободну територију, биле приморане да се повуку на леву обалу Таре. Како снаге 37. дивизије нису биле довољне за одбацивање непријатеља, Штаб II корпуса је извршио ново груписање снага. Након краћег одмора и попуне јединица муницијом, II корпус (37. дивизија и делови 3. дивизије), -23/24. априла, извршио је противнапад на непријатељски фронт код Мојковца, разбио непријатеља и наставно гоњење у правцу Бијелог Поља, Пријепоља и Пљеваља.

У тим дејствима Трећа пролетерска санџачка бригада имала је значајну улогу. Она је после дневних непрекидних и тешких борби 26. априла избила у рејон Коврена и Граба. Тога дана, 2. батаљон Треће бригаде наступао је према селу Биоковцу. Намера је била да се ту батаљон заустави и одмори. Јан је био облачан, са кишом и измаглицом, са смањеном видљивошћу, а борци изнурени и уморни једва су чекали одмор. Међутим, нико није приметио да се у том селу налазе Немци и муслиманска милиција. Када се батаљон приближио селу око 15 часова, настала је нова ситуација. Били смо изненађени и ми и непријатељ. У тим околностима командант 2. батаљона Саво Цвијовић се добро снашао. Брзо је из покрета развио батаљон и муњевито напао непријатеља. Изненађени и збуњени Немци и муслиманска милиција брзо

су се понукли из села, али нису отишли далеко. На Грабском Брду, одмах изнад Биоковца, организовали су одбрану на брзу руку. Други баталјон није стао. Продужен је напад на Грабско Брдо и после два сата жестоке борбе непријатељ је одступио у правцу Биога Гроба.

Према гадашњим проценама, које су се касније потврдиле као тачне, непријатељске снаге биле су јачине око 150 припадника муслиманске милиције и Немаца. Они су били добро наоружани и у односу на наш батаљон имали ватрењу надмоћност. То им није било довољно да нас зауставе. Наш батаљон је енергичним дејством успео да их протера и нанесе им велике губитке. У тој борби непријатељ је имао 21 мртвог, 16 рањених, а 1 Немац био је заробљен. Ту је погинуо и злогласни командант муслиманске милиције Хусеин Ровчаннин.

Наши губици су били какође тешки. Погинуо је командант Другог батаљона Саво Цвијовић, који је пре два месеца завршио виши војни курс при штабу Другог Ударног корпуса. Погинуо нам је и заменик командира чете Душан Јеловац, првоборац из мељачког краја. Осим тога, још три борца из батаљона били су рањени. У тој борби Други батаљон је запленио један аутомат, два немачка парабелума, више пушака, пушчање муниције и друге ратне опреме.

Саво Цвијовић је погинуо када је у првој борбеној линији издавао команде и осматрао борбу. Покосио га је непријатељски метак. Тако су гинули руководиоци у нашем народноослободилачком рату - увек на челу својих јединица. Они су личним примером показивали како се храбро и бескомпромисно бори против окупатора и његових слугу. Другачије није ни могло бити. Само тако, након нас је васинтаваља Комунистичка партија, која је руководила нашом борбом, могли смо, наредом осталих, побеђивати.

Саво Цвијовић је рођен 1918. године у селу Поблаћу, крај Пљеваља. Одрастао је у сиромашној земљорадничкој породици у којој се и сам бавио земљорадњом све до ступања у народноослободилачку борбу. Пред рат је одслужио војни рок у бившој југословенској војсци. Као напредан омладинац почетком 1942. године опредељује се

за народноослободилачки покрет. Амрнла 1942. године ступа у Други батаљон Пл>евал>ског партнзаиског олрела. Ол мрвих лана борбс показао се храбар, олам и снала-жл>ив боран. Због тога је још у Олреду примљен у СКОЈ.

Формирањем Треће нролетерске санџачке бригаде, 5. јуна 1942. године, Саво ступа у њен Пети батаљоп, као десетар у 1. четн. Са бригадом је прошао тежак борбени пут кроз источну п западиу Босну, Цриу Гору и Санџак, борећп се храбро н бескомпромисно. Кроз борбу је сазревао војннчки н политички. У свим прилнкама истицао се храброшћу, скромношћу, другарством и људским односом према борцима. Већ крајем 1942. године постао је члан КПЈ. Тада му се поверава дужност командира вода. У бици на Неретви командовао је четом. Непосредно пре почетка пете офанзнве теже је рањен н са Сугјеске се као рањеник пробпо у Санџак.

После излечења, септембра 1943. године поново се налази у Трећој пролетерској санџачкој бригали. Најпре је био командир вода п чете у Аругом батаљону, а од марта 1944. године командовао је Аругим пљеваљским батаљоном. На тој дужности, иако кратко време, својим ралом и командовањем стекао је углед и поверење бораца. Они су га ценили и волели, а он им је то узвраћао бригом у свим приликама, а највише у борби. То му је н помогло да успешно командује батаљоном н постиже добре резултате у акцијама.

Саво Цвијовић ће остати светао пример борца и руководиоца у пљеваљском крају. Он је за слободу н бољн живот свога народа дао највише што је могао - живот. Зато је друштвена зајелница трајно обележила дело тог храброг борца и руководиоца дајући његово име осмогодишњој школи у његовом родном Поблаћу.

Јосиф СТРУИхМи

КОМАННТ 2. БАТАЛОНА ДРАГОЈЛО ЧПАЈАК

После ослобођења Сарајева 6. априла 1945. године, скоро без задржавања наш батаљон је кренуо ка Рајловцу. Док смо ишли у колони кроз сарајевске улице и уз песму се веселили што смо ослободили и овај град, неко је кроз прозор са спрата једне зграде бацио у колону бомбу од које су тешко рањена два друга. Један од њих био је мој презимењак Панто Глушчевић из Бурђевића-Таре, млади бомбаш у бригади. Бомбу су бацили усташки изроди.

Једне ноћи добили смо наређење за покрет и кренули смо у правцу Хан-Пљеска. Колона се кретала убрзаним маршем и путовали смо скоро целу ноћ. Како смо били преко Романије, наједанпут се изненада зачу митраљески рафал. Сви смо се тргли и брзо сазнали шта се догодило. Један наш пушкомитраљезац носно је на рамену митраљез »енглезац«. Док га је премештао с рамена на раме, митраљез је почео да дејствује, од чега су настрадали двојица бораца. Тако смо у освит зоре на једном планинском пропланку сахранили двојицу другова. Командант баталона Драгојло Чпајак веома тешко је примио ту жалосну вест.

После извесног времена 2. батаљон је убрзаним маршем пребачен у рејон Калиновика, а затим преко планине Трескавице у долину Неретве изнад моста. Речено нам је да тим кланцем треба да прође огромна четничка руља на путу за Санцак и Србију. Наш задатак био је да их ту на Неретви зауставимо и разбијемо. Ја сам био митраљезац.

Био је леп априлски дан. Топло је у долини питоме Неретве. У групи са мном била су још четири борца. Положај смо заузели рано и чекачи прилично дуго. Нико од

нас није имао сат, па нисмо знали које је доба дана. Било је можда око подне када се замула жестока паљба. Четници су јуришали као лудн. Борци батаљона су отвара\и жестоку ватру. Палали су четници као сноплје. Нису се обазирали на масу рањеника који су као звери и из свег гласа викали »Браћо, не остављајте нас!« Под снажним притиском наша 2. чета била је принуђена на повлачење. Том приликом рањен је у ногу један борац. Звао се Синан. Успели смо да се са рањеним другом повучемо и узмемо други положај иза камених зидина једне спаљене куће.

Из тих зидина прилично дуго смо лавали отпор. Имали смо доста мунџије. Сва четничка ватра била је усредсређена на камену зидину, па нико од нас није могао да се помакне. Претила нам је опасност да будемо заробљени.

Ја сам остао у зидини са својим помоћником Вехбијом Бихорцем, родом из околине Сјенице, храбрим борцем и добрим другом. Штетили смо наше другове митраљеском ватром и они су успели да се пребаце на положај позади нас.

Тешко је описати како је та руља јуришала. Били су надмоћнији. Трпели су страховите губитке од наше ватре. Ускоро су другови из батаљона потрчали на узвишење поврх зидине, огворили снажну ватру на четнике и тако смо се нас двојица успели извући.

Кад смо дошли горе, угледа\и смо забринуте другове. Међу њима, на шаторском крилу, лежао је тешко рањен наш командант батаљона Драгојло Чпајак. Био је рањен с кука на кук. Кад су борци батаљона чули да је рањен командант, незалрживо су извршили јуриш на четнике, разбили их уз огромне губитке. То је била наша освета за рањеног команданта.

Борци су на носилима однели рањеног команданта у варошницу Трново. Сутрадан смо добили вест да је Драгојло Чпајак подлегао ранама. Нисмо хтели да поверујемо у то, јер смо знали да је он био велики јунак. Мислили смо да ће преболети рану. Свима нам је било много жао и тешко.

Тако је, ето, након завршетка рата, јуна 1945. године, пао један од најхрабријих бораца Милешевског среза Драгојло Чпајак.

Араги М. ГЛУШЧЕВИЋ

МИЛКО СТАРЧЕВИЋ

По слободарској и борбеној традицији Милко Старчевић се сврстава међу најистакнутије борце плеваљског краја. Он је био велики патриота, честит, увек на путу борбе за слободу. Родио се 1907. године, у селу Ограђевица, на тромеђи између Аустро-Угарске, Турског Царства и Кнежевине Црне Горе.

Љубав према народу, стечена у родитељском дому, неприврженост слободарским и борбеним традицијама, вера у КПЈ, Милка је повела у народноослободилачку борбу и револуцију 1941. године. На такво његово опредељење утицали су чланови КПЈ: Велимир Јакић, Мишо Павићевић, Мило Зорић и друге» руководећи комунисти у плеваљском срезу. Тај предатни земљорадник из богате сељачке, али честите и угледне породице, имао је велико људско срце.

Он се првих устаничких дана определио за политику КПЈ у борби против фашистичких и домаћих издајника. Партија је у њему имада сигурног борца за остваривање својих идеја. У припреми и на почетку устанка 1941. године, иако тада још није био члан КПЈ, он се већ био определио за њене циљеве и задатке у оружаном борби. Као резервни подофицир 48. пешадијског пука, при повратку са фронта из Албаније и за време капитулације Југословенске војске, априла 1941. године, доживео је шоге непријатности и ионпжени! од непријатељских елемената. Слушао је и одређена морална охрабљења, глас војника, чланова КПЈ, као: »Другови, чувајте оружје, требаће!« Вероватно да му је тај глас допринео да лакше савлада мо-

Милко Старчевик. Вукола Си.лић и Зорка Зиндоан!И

ралије трауме и да се истовремено чврсто определи за беспопштедну борбу против окупатора и његових слугу.

На позив КПЈ и под руководством организатора устаика Велимира Јакића, Владимира Кнежевића Волође, Мнша Павнћевића, Владмнра Дамјановића и других, 21. јула 1941. године, Милко учествује у разоружању италијанских карабинијера у жандармернјској сташши у

Мељаку и у нападу на рудник олова и цинка у Шупљој Стјени.

Већ у првим борбеним окршајима, он се посебно истиче одважношћу и храброшћу. Стекао је поверење код свих бораца и код народа Мељака и шире. Поред Прве плеваљске партизанске чете (формиране 2. октобра), крајем октобра 1941. године формирана је и Мелџачка чета. За њеног првог командира, на скупу бораца, изабран је Милко Старчевић, а за политичког комесара Милован Радовић. У чину једногласног избора Милка за командира те чете од бораца на њеном састанку дошло је до изражаја поверење у његове особине, смисао за организовање и руковођење борбеним дејствима, изузетну смелост, храброст и одлучност. Био је увек први у јуришу, последњи при повлачењу у борби. Имао је брижити однос, подједнако, према сваком борцу чете.

Милкова опредељеност, смелост, одлучност и храброст, и поред старе мајке, супруге и шесторо малолетне деце које је оставио код куће, није се могла променити и у приликама најтежих искушења за време рата, када је због успона организовања четничких формација крајем 1941. године и почетком 1942. долазило и до расцепа у тој чети. Он се непоколебљиво и одлучно борно против свих издајника, у борби за остваривање линије КПЈ, чији је члан постао почетком 1942. године. Руководство НОБ-а и КПЈ за илегалски срез поверавало му је важне задатке које је на најсавеснији начин извршавао.

Приликом формирања 3. батаљона Пљеваљског НОП одреда, 14. марта 1942. године, Милко је постављен за командира 1. чете, на којој је остао до повлачења партизанских снага из Санџака у Босну, концем маја 1942. године. На дан формирања 3. пролетерске (санџачке) НОУ бригаде 5. јуна 1942. године у селу Шнепан-Поље, Милко је постављен на дужност заменика команданта 2. батаљона (плеваљског) и члана Војног суда бригаде. Учесник је у свим биткама које је водила ова прослављена бригада.

Истакао се у борбама на Прозору, Купресу, Ситници, Крупци, Манџачи и Лисини, у борбама око Мркоњић-Града, Јајца, Травника, Котор-Вароши, Челинца, на Макљену, Коњцу, Неретви, Прењу и Дрини.

Док се 2. батаљон после ноћног марша од Солакове Куле разместио 9. јула 1942. године у село Хаматлије ради краћег одмора и припрема за напад на усташе у Прозору, усташки авион је уочио размештај штаба, 1. чете и интендантуре, и том приликом извршио бомбардовање. Као борац 2. чете, доносећи писмо за штаб батаљона, у ходу сам посматрао лет авиона и избацивање бомби. Приближио сам се на око десетину метара до штаба и 1. чете и угледао Милка како трчи да се закљони за већу камену громаду вичући: »Миловане, за мном«. Успели смо да се закљонимо од парчади авионске бомбе. Погинули су: Мнрко Пејатовић (комесар батаљона), Радоје Рацо Зорнић (интендант), Бранко Војиновић (командир 1. чете), Васо Симоновић (економ чете) и борац Тодор Лакетић. Рањено је 10 бораца и руководиоца, међу којима: Љубо Меденица (командант) и Мишо Павићевић (заменик комесара батаљона). И у том немилу догађају показао је ванредне способности да настави руковођење 2. батаљоном и у борби за Прозор.

Он се посебно истакао у бици на Сутјесци. Пошто се пробно на Сутјесци са 5. батаљоном и другим деловима јединица 3. пролетерске бригаде, испољио је одлучан став да се даље иде у пробој за главним снагама Оперативне групе ВШ НОВ и ПОЈ. Тако је са делом пристиглих бораца 3. пролетерске бригаде распоређен у батаљоне Друге пролетерске бригаде. Милко је постављен за командира 1. чете 1. батаљона Друге бригаде. Он је непоколебљиво деловао међу борцима у бици на Сутјесци. Свог четрнаестогодишњег, најстаријег, сина Благоја, оболелог од тифуса, оставља са болесницима и рањеницима у Централној болници ВШ НОВ и ПОЈ у долини Сутјеске. Он је успео доћи кући, али није преживео.

Благоје се већ 1941. године активно укључно у НОП, постао је члан СКОЈ-а и секретар актива у општини Мељак почетком марта 1942. године.

На седници ВШ НОВ и ПОЈ, одржаној почетком августа 1943. године, донета је одлука о упућивању курира из 3, 4. и 5. пролетерске бригаде из Босне у Црну Гору,

рали предаје наређења Ивапу Милутновићу, члану Политбироа ЦК КПЈ и члану ВШ НОВ и ПОЈ, који је после битке на Сутјесци отишао у Црну Гору у вези са даљњим радом руководства НОП-а у Црној Гори, Саниаку и Бокну. Милко је са групом бораца и руководиоца 12. августа 1943. године пошао од железничке станице Рибница на прузи Олово - Завиловићи у Црну Гору и Саниак са Живком Жижићем и Радомирком Медојевићем из 3. пролетерске бригаде и борцима и руководиоцима из 4. и 5. пролетерске црногорске бригаде. Милко је и тај задатак успешно извршио.

Повезао се са штабом 3. пролетерске бригаде у селу Крупнице код Пљеваља и обавестио га о предстојећем доласку 2. пролетерске дивизије у Саниак и другим задацима.

После ослобођења Пљеваља, 22. септембра 1943. године, као искусан војни и политички руководиоца, Милко је постављен за политичког комесара Пљевљског НОП одреда, који је био, са осталим одредима у Саниаку, језгро за формирање 4. и 5. сапачке НОУ бригаде и осталих јединица. Крајем 1944. године, постављен је за председника Војног суда за Саниак, са седиштем у Новом Пазару. На тој дужности остаје од априла 1945. године, када је именован за команданта милиције при Министарству унутрашњих послова Црне Горе почетком 1946. године. Милко је изабран за судију Окружног суда у Бијелом Пољу, а почетком маја 1947. године, по сопственој жељи, у чину мајора, у који је 1944. године унапређен, вратио се на службу у ЈНА. Све дужности у командама и јединицама Милко је успешно обављао и значајно доприносио развоју и изградњи Југословенске народне армије.

На Првом заселању Земалског антифашистичког већа народног ослобођења Санцака (ЗАВНОС), новембра 1943. године, Милко је изабран за већника ЗАВНОС-а. Био је и народни посланик Народне скупштине НР Црне Горе до краја 1950. године. За заслуге у рату и миру Милко је одликован многим ратним и мирнолопским одлико-

мањима. Носилац је »Партизанске споменице 1941«. И после пензионисања у чину потпуковника 1955. године, Милко се бавио активно друштвено-политичким радом у Пљевљима и Сарајеву. О Милковом карактеру и привржености Комунистичкој партији, говори и то што је и поред бројне поролице, своје велико имање поклонио Земљорадничкој задрузи у Мељаку, а да није оставио ни парче земље у својини.

Тешко је повређен 5. септембра 1976. године на пешачком прелазу. Седмог септембра иодлегао је повредама у Војној болници у Сарајеву.

Милован КРВАВАЦ

ЈАГОШ МИРКОВИЋ

У сретње имућвој сељачкој породици Јовице Мирковића 1923. године рођен је и одрастао друг Јагош. Ту је у својој породици добио прве представе о животу, а највише о слободи, честитости, људском поштењу и љубави према другу и комшији.

*Коминдант бригаде
Јагош Мирковић*

Још као дете, у основној школи интересовао се за све. Веселе природе, физички снажан и хитар, увек је био спреман за разна надметања са својим вршњацима.

После завршетка основне школе, Јагош одлази у плевалску гимназију и ту наставља школовање. У гимназији испољава дружељубивост и марљивост. Због тих особина постао је омиљен и цењен од својих вршњака. Такав однос према њему још више је појачало то што је увек био спре-

ман да помогне друговима који су теже учили.

Задобио слободарским духом, ни као дечак није подносио неправду. Неправилан однос школских власти према појединим ученицима посебно му је сметао. У гимназији је подosta сазнао о разним неправдама и експлоатацији у ондашњем друштву. Ипак, највише утицаја на њега имала су његова браћа од стрица Владо и Бајо, који

су пред рат, као студенти Београдског универзитета, припадали напредном студентском покрету. Због тога и није чудно што се већ 1941. године, као наредан омладинца, Јагош опредељује за народноослободилачки покрет. У тој години, као омладински активиста, ради у Глиници, свом родном селу, на окупљању омладине за предстојеће борбе и извршава задатке које су му постављали партијски активисти.

Јагоша сам познавао још из плевалске гимназије, али наше право познајство и дружење почиње у Трећој санџачкој пролетерској бригади. У 1942. години, марта месеца, Јагош ступа у Аруги батаљон Пљеваљског партизанског одреда као борац. Приликом формирања Треће пролетерске санџачке бригаде постаје борац њеног Петог батаљона. Од првих дана ступања у борбу против окупатора и домаћих издајника, Јагош се истиче храброшћу, другарством и жртвовањем. Својим ведрим духом, увек спреман за шалу и весеље, брзо је стекао поверење Партије. У одреду је кандидован за члана КПЈ, а у Трећој пролетерској санџачкој бригади 1942. и примљен у чланство Партије. Као ирекаљеном борцу, који је показивао више смисла за командне дужности, поверавају му се функције десетара и водника вода, које са успехом обавља. У великим биткама на Неретви и Сутјесци командује водом. На Сутјесци, са већином 5. батаљона, Јагош успева да се пробије из непријатељског обруча и у источној Босни прикључи главнини снага НОВ. На планини Романији, Врховни штаб је наредио да се сви борци Треће пролетерске санџачке бригаде, способни за борбу, распореде у Аругу пролетерску бригаду. Тако је у састав ове бригаде, у Олову, 24. јуна 1943. године, ступило око 60 бораца из Санџака, а међу њима и Јагош.

У Другој пролетерској бригади, са осталим друговима, Јагош је остао све до 12. септембра 1943. године. Тада је поново прешао у Трећу санџачку пролетерску бригаду. И у Аругој пролетерској бригади Јагош је био запажен по својој храбрости и другим људским врлинама. У тој бригади је и теже рањен. Након излечења постављен је на дужност командира вода.

Аругом половином 1943. године, у Трећој пролетерској саниачкој брнгадн Јагош врши дужности водника вода и заменика командира чете Другог пљеваљског батаљона. Командир чете постаје првом половином 1944. године, да би већ маја месеца био командант Другог пљеваљског батаљона. Као командир чете и командант батаљона истицао се не само храброшћу, већ и умешношћу у командовању. Са четом, а касније и батаљоном, постигао је видне успехе у борбама и стекао углед храброг и способног војног старешине.

Борни су у Јагоша имали пуно поверење као друга, човека и војног старешину. Тиме се и могу објаснити успеси које је са својом јединицом постигао. Према борцима, сарадницима и уопште потчињенима имао је правилан однос. Са пуно поштовања, људскости и разумевања прилазио је сваком борцу, а у слободним часовима увек је био спреман да заподене шалу, покрене песму и поведе коло. То је чинио и у најтежим ситуацијама, када је на застанку или одмору било и најмање услова за то.

Октобра 1944. године Јагош је постављен за начелника игтаба Треће пролетерске санџачке бригаде, а у марту 1945. године постао је командант Треће бригаде. Под његовом командом бригада је учествовала у ослобођењу Сарајева и уништењу главне четничке групације Драже Михаиловића на Зеленгори, Сутјесци и успешно завршила своје последње ратне задатке.

Након завршетка рата почетком 1946. године, Јагош је са осталим командантима бригада 37. дивизије пошао на школовање у СССР. После успешно завршеног школовања, половином 1947. године, враћа се у земљу и врши разне одговорне дужности у ЈНА. У ЈНА, Јагош је завршио највише војне школе - Вишу војну академију и Ратну школу.

После завршетка Више војне академије дуго је радио као наставник у Војној академији. Тај позив је волео и успешно га обављао. Међутим, када је завршио Ратну школу и када је требао највише да ствара, разболео се. Срце му је пропустило у 41. години живота. Морао се дуже лечити. Након лечења, због тежине обољења, пензионисан

је. Иако нарушеног здравља, Јагош се није могао мирити са тим да прекине са сваком активношћу. После дужег опоравка мислио је да је поново здрав. Тако се и понашао. Почео се бавити одређеним активностима - физичким и другим. И баш тала, када се најмање надао, смрт га је покосила у његовој родној Глисници, у родитељској кући.

Тако је 1976. године завршен Јагошев животни пут. Умро је у 53. години живота, боран из првог строја Треће пролетерске санџачке бригаде, њен ратни командант и јунак нашег народноослободилачког рата. Успомену на Јагоша његови пролетери чуваће док су живи.

Јосиф СГРУЊАШ

ВЕЛИБОР ЉУЈИЋ

Историја комунистичког покрета у пријеполском крају нераскиливо је везана за две личности: Љубишу Миодраговића и Велибора Љујића. Дубока је бразда коју

*Комесар 37. дивизије
Велибор Љујић*

су они заорали, а прерано.м погнбијом Л>убише Миодраговића, септембра 1941. године, Велибор Љујић постаје стуб покрета.

Определнвши се за комунистичке идеје још у гимназијским клупа.ма 1934. године, Велибор је ралничком покрету пришао прелано и непоколебл>иво. Као напредни студент, са Лзубншом Миодраговићем и професором Бранком Радичевиће.м, утратно је те.чеље омладинског и студентског покрета у пријеполском крају. Он је знао да окупи омладину и да јој удахне револуци-

онарни занос који је, иначе, карактерисао омладински покрет у предратној Југославији. Упорно, стрљиво и темељно, без наметљивости и са гвему својственој систематичности радно је на шнрен>у ом.ладнског покрета прожпмајући га све внше комунистичким идејама. Њему н Лаубиши сви су се обраћали, од њих тражили савете, питали их и спроводили оно што су они предлагали. Тако су у периоду од 1937. до почетка рата спортско друштво »Полнмље«, читаоница, задружна омладинна бнлн потиуно у рукама напредие о.чладнне.

Поставши секретар Месног комитета КП у Пријеполу у јесен 1940. године, и свестан да се приближава ратни вихор, Велибор руководи убрзаним радом на ширењу партијске и скојевске организације и на стварању широког фронта националних снага. Одгојен у породици учитеља и свештеника, поседовао је дубоко усађена национална осећања и смисао за праве националне интересе. Усмерен тим вредностима успоставио је чврсте везе и лично пријатељство са најугледнијим личностима, првенствено са припадницима Удружене опозиције, а међу њима и са Сретеном Вукосављевићем, научником, једним од најзначајнијих интелектуалних личности у Санџаку у двадесетом веку. Сретен је и сам ступио у партизанске редове 1943. године и постао прво председник пријеполског среза, затим Саниака, да би, после споразума Тито - Шубашић, постао и члан југословенске владе. Ослањајући се на такве личности, Велибор је био свестан од каквог је значаја њихов утицај на ширење покрета. Пажљиво је слушао и ценио њихова мишљења, уважавао њихову мудрост као дугогодишњих народних вођа за ослобођење од Турака у балканском рату и бораца у првом светском рату. При том увек је имао на уму заједнички живот Срба и Муслимана и непроцењив значај братства и јединства, што је била стаљина прекопацна Титове партијске политике уопште, коју је Велибор Југуић знао да преточи и остварује у најширем и најпотпунијем смислу. Резултат такве ширине био је да је пријеполски срез дао око три хиљаде бораца, од чега 98 носилаца Споменице 1941. године, а да је у партизанским борбама и као жртва ратног терора изгубило живот 1.041 лице.

Све то говори о ширини покрета у НОБ и револуцији у пријеполском срезу, у чему је допринос Велибора Југуића био несумњив и онштепризнат.

Природно је што је после ослобођења Велибор Југуић наставио своју политичку делатност. Почео је у рату као командир Прве милешевске чете, формиране на почетку устанка, улази у састав Треће пролетерске бригаде и бива рањен на Горњем Маловану 2. августа 1942. године. Из рата је изашао као комесар 37. дивизије и члан

Обласног комитета КП за Санџак. Касније постаје секретар Окружног комитета новопазарског округа, члан ЦК СК Србије и владе Србије, на све до високих функција у Федерацији. Али, он је био један од ретких који је тражио крајем 1952. године да се врати на рад у Пријепоље прво као општински секретар Комитета, а затим као председник Скупштине општине. И после седам година проведених у Пријепољу, мада се враћа у Београд, и даље остаје ангажован и присутан у њему све до своје смрти.

У време његовог рада у Пријепољу почиње прва индустријализација којој је Велибор Љујић прилазио смишљено, систематично и са упорношћу по којој је био познат. Са ентузијазмом је говорио пријатељима и о плановима, о сваком урбанистичком решењу, пошумљавању или подизању нових школа, изградњи кеја поред Лима или код Дома револуције. Знао је да на тим програмима мобилише велики број ентузијаста који су у тим поратним годинама дали велики допринос. Није се никад мирио са површношћу, јавашлуком и недисциплином. Били су му страни секташтво, клике и непотизам, што је, нажалост, постало озбиљна нојава у нашем животу осамдесетих година. Био је у том погледу отворен и консеквентан. О томе је говорио са забринутостју, али и са достојанством револуционара и без горчине па и онда када је било у питању неразумсвање његових личних ставова и рада. Био је забринут, као и други револуционари, због стања и прилика у којима смо се нашли. Као искусан руководицац и интелектуалац настојао је да проникне у узроке невоља са којима се сучељавамо на овом нашем југословенском простору, при чему га је највише тиштало то што је његов допринос постајао све ограниченији, а могућност да утиче све мања.

Као што сваки револуционар у тим не лаким временима своди биланс свог револуционарног рада и Велибор Љујић је то стајно чинио. Био је аналитичан и критичан и при томе доследан, па се није устезао да говори о нашим грешкама, промашајима, ненскуству и наивношћу, не узимајући ни себе.

Можда је симбодично да је последњи дан живота провео у свом Пријепољу на прослави дана ослобођења. И тада је, доследан себи, у разговору који се водио после свечаности о припремама за штампање Зборника сећања и о називима улица, био активан, испољавајући бригу да неко не буде заборављен, заобиђен или да се не пропусти да добије место које заслужује. Приликом тог боравка у Пријепољу, у разговорима који су тада вођени, говорио је да би било добро да се постарамо да се свих 66 живих носилаца Споменице 1941. (од 98 колико је било после рата) сретну на прослави септембра 1986. године. То је било Велиборово последње виђење са пријатељима и најближим друговима.

Ратни другови и народ Санцака, а посебно пријепољског краја, достојно су испратили Велибора Љујића, исто онако како су га ценили и за живота, јер су дубоки корени који су Велибора повезивали са народом родног краја. Сигурио је да ће и у годинама које долазе још дуго на обронцима Златара и Камене Горе одјекивати песма коју је народ испевао још у ратним данима:

*»Кличе вила са Камене Горе
Где си данас, друже Велиборе«.*

Анило ПУРИН